

מהדורא שניה

מוגהת ומתוקנת
כולל הוספות!

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש
עקב
מנחם אב התשפ"ה בשל"ו
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

טעם שמחות הנישואין שעושים בקול רעש גדול ובפרהסיא. והסבר מדוע האשה נבראה מן הצלע, ולא מן העפר, כמו האדם ושאר בעלי החיים.

השלמה בעניין תשובת מהרי"ן לגבי נישואין בימי העומר – וכן בימי בין המצרים – למי שעדיין לא קיים מצות פו"ר, או שאין לו מי שישמשנו, ובירור הראיה מן האבל.

בירור היתר הנישואין בימים הללו, למי שאין לו מי שישמשנו.

המשך ביאור תשובת מהרי"ן הנז"ל, חשיבות עניין השמחה בעת הנישואין, בירור העניין כי מ"ש מהרי"ן לגבי ימי ספירת העומר, הוא גם לגבי ימי בין המצרים, והערה על מ"ש בספר שושנת המלך בנ"ד.

תוספת דברים בעניין קריאת שיר השירים בע"ש, ואמירת הבקשה ריבון כל העולמים וכו' לאחר מכן. ובירור דעת מהרי"ן לגבי קריאת שה"ש עם הטעמים.

תגובה למכתב בעניין גירסת המלה 'שמותיו' בבקשה הנז"ל, וכן המלה 'למקום', וחידוש בעניין כל רודפיה השיגוה בין המצרים.

בפסוק בשה"ש 'הביאני אל בית היין, ודגלו עלי אהבה', הוכחות שצריך לתקן ולעשות את ההפרדה (טפחא) במלה 'עלי', ולא במלה 'ודגלו'.

הוספה בעניין תיבת 'ארדי' במגילת אסתר, שהיא צ"ל חסרה יו"ד.

ביאור ובירור הנוסח שבתפילת מוסף דשבת, לא נתתו 'אלהינו' לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים. לבית ישראל 'עמך' נתת וכו'. יעקב, ישראל, וישורון.

© כל הזכויות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ן – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחברות "שערי יצחק" – 798

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.

השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש לרפואת מרת שירה בת ידידנו הרב יואב מהאצרי הי"ו מעמנואל ת"ו, ישלח לה ה' ברוך הוא רפוי"ש בתוך כל חולי עמו ישראל, ויחזקה ויאמצה בקו הבריאות. וכן ע"י רבי מאיר בן אהרן כברה הי"ו, שיזכה בעבור זה לזיווג הגון, ה' יתברך ינחהו בדרך אמת ויצליח בכל דרכיו, בעבור שהתנדב למסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכן על ידי ידידנו הנעלה רבי אלעד בן מרדכי דנינו הי"ו, ורועו רבי ירון מדמון הי"ו מארצות הברית, להצלחתם בכל העניינים. ולהצלחת מורנו ורבנו שליט"א שיזכה לשבת על ממלכתו במשך שנים ארוכות, בבריאות איתנה ונהורא מעליא. יישר חילם לאורייתא, וברוכים יהיו. בעבור שהתנדבו למסדות יד מהרי"ץ.

כמו כן השיעור מוקדש ע"י רבי מרדכי צבי בן דוד זילבר הי"ו, מארצה"ב, להצלחתו ולהצלחת בנו הבחור החשוב אליעזר זוסיא הי"ו. ולעילוי נשמת מרת גילה בת שלמה זצ"ל אחות חמיו, שהשבע חל יום ה' שלה. בעבור שהתנדב למסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונוק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

טעם שמחת הנישואין שעושים בקול רעש גדול ובפרהסיא. והסבר מדוע האשה נבראה מן הצלע, ולא מן העפר, כמו האדם ושאר בעלי החיים.

המנהג בכל ישראל, שעושים נישואין בקול רעש גדול, 'קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה', בקוליקולות, בפרהסיא, בפומבי גדול.

בספר מאמץ כח, למהר"ר משה אלמושנינו, מחכמי העיר סלוניקי – הביאו את דבריו בכמה ספרים, כגון בספר אמרי שפר (למהר"ר נפתלי אשכנזי), ועוד – הוא כותב, כי כל יודעי דעת מתפלאים, למה לעשות זאת בפרהסיא? עדיף היה, שהנישואין יהיו בצניעות. אמנם ישנה מצות פרו ורבו, מצוה חשובה, הראשונה בתורה, אבל מהו העניין לעשות זאת 'בשמחה ובשירים, בתוף ובכינור, בקול רעש גדול. בקולי קולות, ובהתאסף ראשי עם.

וזה לשונו שם [בדרוש שלישי, דף כ"א], הן אמת, בעיני פני כל יודעי דעת ומביני מדע יפלא לכאורה, למה זה נתפשט המנהג בכל גלילות ישראל, לקרוא אנשים ונשים הנגשים בזמן הזיווגים וחופות חתנים בשמחה ובטוב לבב. בהיות התחברות האיש והאשה, דבר מגונה אשר בו נשתתף עם שאר הבעלי חיים הבלתי מדברים, ועליו ביחוד אמר החכם (היווני, הביאו

הרמב"ם במורה נבוכים ח"ג פ"ה. ואכמ"ל), חוש המימוש חרפה היא לנו וכו'. והיה ראוי לעשות הדבר בצניעות חדר בחדר בהחבא, כמו הדברים המגונים אשר יעשה אותם האדם וחי בחם, בצניעות גדול, להיותם הכרחיים, אשר מצד היות הדבר מוכרח, לא יגונה ולא ישובת, וכן היה ראוי להזדווג האדם ולהתחבר עם אשתו בהסתר גדול, ולא לעשות הדבר בקולי קולות כמו שעושים בזמן הזדווגם.

הוא כותב, כי כך 'המנהג בכל גלילות ישראל'. ברם, אינני חושב כי הגויים אינם עושים זאת ג"כ בקול רעש. אבל כנראה, על גויים לא שואלים שאלות. מה שהם עושים מזה רעש, אולי עליהם לא היתה שאלה. השאלה היא, רק לגבי עם ישראל, כי לכאורה היינו צריכים לנהוג בעניין זה בצניעות.

והוא כותב תשובה מאד מעניינת, בזה הלשון, אמנם אחר ההשקפה הצרופה בבחינה נאמנה, מצאתי ראיתי שתי סבות חזקות לפרסם הדבר, והיות השמחה בו נאה ומשובחת. על כן אמרתי גמרתי, שהקריאה בהתאסף ראשי עם יחד אל הזווגים האלה, היא דבר קדוש ונאה ומתקבל. ובכן אמרתי בהתחלה בכונה ראשונה, מקראי קדש. הקריאה לבוא אל הזיווג, הנה היא קריאה של קדש באמת ובתמים.

הסבה הראשונה היא, להיות הזיווג, לא לבד סבת קיום המין, רק גם קיום האיש, וסבת שלמותו והשארות נפשו, העולה היא למעלה. להיות שהאשה ההגונה, תהיה לו עזר גדול להשגת השלמות, וכמאמר רז"ל על פסוק אעשה לו עזר כנגדו, זכה עזר, לא זכה כנגדו וכו'. ומה גם כפי הפירוש שפירשתי בו, בפירוש שיר השירים בספר ידי משה פרשה ו'. וזולת זה, הנה בהיות האשה עושה בתוך ביתה הדברים הראויים והצריכים בתוך הבית, תמנע מהאיש השלם טרדת בקשת צרכיו בתוך הבית, כי רבה היא על האדם, ויהיה לבו פנוי להשגת השלמות.

הנישואין, הם אינם רק בשביל קיום מצות פריה ורביה, בכדי להמשיך את הדורות. אלא, כל השלמות, כל הצלחת האדם בעולם, היא באה מן הנישואין. האדם לבדו, לא היה מגיע

וכן לא היתה הסברא נותנת, שהוא יעסוק בתורה ובמצוות, יותר ממנה, ושיוטלו כל צרכי הבית עליה יותר ממנו.

למה אתה יותר ממני? אני ג"כ רוצה ללמוד, לעסוק בתורה. לכלהפחות נשתווה. חצי אני, חצי אתה.

*

בספר שכתב בנו של בעל ערוך השלחן, הוא בעל תורה תמימה, כתב על הנצי"ב, שהיה דודו, שהוא סבל מאד, מכיון שאשתו לא היתה עוסקת כראוי בצרכי הבית. היא היתה יושבת ולומדת תורה.

כך הוא כתב בספרו מקור ברוך חלק רביעי [פרק מ"ז דף תתקע"ה], אורח חיי של דודי, היה במדת הצמצום, ושלחנו היה ערוך כמסכנות (לבד בשבתות וימים טובים) וכו'.

ועם זה, לא היה אתו בבית מי שיפקח עליו, ולשום עין ושימת לב, לדאוג לצרכיו ולאורח חיו במדה מספקת. כי אשתו הראשונה, הרבנית ריינא בתיה, בת הגאון רבי יצחק מוואלאז'ין, עם היותה אשה כשרה וחכמה, צנועה ומלומדת מופלגה, בערך מעלת הגברים השלמים, ועם היותה חסה מאוד על שלומו ובריאותו, לא היתה יכולה בכל זאת לפקח על הליכות הבית ועל המחיה ועל הכלכלה, להיותה חלושה ורפויית עצבים, כמעט שיכלה להחזיק מעמד בגופה, וכל עוד נשמתה בה.

וכך היה דרכה, לשבת תמיד בסמיכות לתנור החורף אשר בבית האוכל, וגם בימי הקיץ, ולפניה שלחן, צבור ספרים שונים, תנ"ך, משניות, עין יעקב, מדרשים שונים, מנורת המאור, קב הישר, צמח דוד, שבט יהודה, ועוד כמה וכמה ספרים ממינים אלה ומספרי אגדה, וכל עיונה וכל שימת לבה עם כל חושיה והרגשותיה – בתוך הספרים, ולא זזה ידה כמעט מהם.

ומכל הנוגע לכלכלת הבית, ידעה אך מעט מאוד, וכמעט לא מאומה וכו' יעו"ב.

*

ממשיך וכותב בספר מאמץ כח בזה"ל, אכן אחר שגזרה חכמתו ית' שתהיה האשה חלק מהאיש – זה 'פֶּלֶג גופא' – ראוי ונכון שהחלק האחד,

לשלמות. כגון שהוא צריך להכין לעצמו אוכל, לבשל ולנקות ולכבס וכו'. את כל 'העניינים' שמסביב, עושה לו אשתו.

ובהמשך הוא מביא כך, והנה רז"ל בבראשית רבה, ביארו התועלות הגדולות הנמשכות מחברת האשה החשובה, כשתמנע מהאדם טרדת השכל והגוף כנזכר, וזה לשונו.

ויביאה יצחק האהלה שרה אמו וגומר. כל הימים שהיתה שרה קיימת, היה ענן קשור על פתח אהלה, וכיון שמתה פסק אותו הענן. וכיון שבאת רבקה, חזר אותו ענן. כל הימים שהיתה שרה קיימת, היו דלתות פתוחות לרוחה, וכיון שמתה שרה פסקה אותה רוחה, וכיון שבאת רבקה חזרה אותה רוחה. כל הימים שהיתה שרה קיימת, היתה ברכה מושלחת בעיסה, וכיון שמתה שרה פסקה אותה ברכה, כיון שבאת רבקה חזרה. כל הימים שהיתה שרה קיימת, היה נר דלוק מלילי שבת ועד לילי שבת, וכיון שמתה פסק אותו הנר, וכיון שבאת רבקה חזר. וכיון שראה אותה שהיתה עושה כמעשה אמו, מיד וביאה יצחק האהלה, עד כאן לשונו לענייננו.

ושפתים ישק משיב דברים נכוחים, ועליו אין להוסיף.

*

עניין נוסף. בבריאה של־אשה, ישנו משהו מיוחד. לא כמו אדם הראשון, ושאר כל בעלי החיים, אשר נבראו עפר מן האדמה. כי אצלם, אין קשר בין הזכר לבין הנקיבה. אבל האשה, היא נבראה מן הצלע של־אדם. כפי שאנו אומרים ב'שבע ברכות', והתקין לו – הקב"ה – ממנו בניין עדי עד. כפי שנאמר [בראשית ב', כ"ג] וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים, זֹאת הַפֶּעַם, עָצַם מַעְצָמִי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי. לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לִקְחָהּ זֹאת.

מהי הסיבה לכך?

על כך הוא כותב [בהמשך שם] בזה"ל, מאחר שגזרה חכמתו ית' שלא לברוא את האשה כמו האיש בנין בפני עצמו, עפר מן האדמה, כי אם עצם מעצמות האיש ובשר מבשרו, בודאי שלא לחנם היה זה, אמנם לסבה גדולה. שאלו היתה האשה בריה בפני עצמה נפרדת, לא היתה לעזר ולהועיל, ואדרבה היה תמיד פירוד ביניהם, ומריבה וקטטות.

ישמש את החלקים הרבים. היא המיעוט, והוא העיקר, א"כ היא צ"ל משרתת אותו. וכן ראוי שהוא ישפיע מוטבו ושמחתו, על החלק ההוא.

ולכן האדם שאינו נשוי, כל השמחות והטובות והברכות שיהיו לו, הם חסרים. מפני שאינו משפיע על כל גופו, שהוא החלק ההוא, והצלע אשר לוקח ממנו, על כן אמרו מי שאין לו אשה שריו בלא טובה וכו'.

כך כתוב בגמרא ביבמות [דף סב ע"ב], כל אדם שאין לו אשה, שריו בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה וכו', במערבא אמרי, בלא תורה, בלא חומה וכו'. שריו בלא כפרה ולא מצאתי שם. העורך. אבל מובן מדבריו שכך היתה הגירסא לפניו בדברי חז"ל. וכן מתבאר בהדיא מלשונו דלקמן ד"ה ולכן. אך אולי אין כוונתו לחז"ל בגמ' אלא במדרש, שכן הוא גם לפנינו בבראשית רבה פ"ז אות ב', ובקה"ר פ"ט אות ט'. ויעו"ש בפ"י יפה תואר, ונזר הקודש, ועוד. יב"ן.

לכאורה, מה חסר לו? הוא משפיע לה, את מה שחסר לה. הצלע לקוחה ממנו.

וביחוד הכפרה, לפי שהוא חייב לכפר על החלק ההוא, שהוא פטור בסבתו ממצות עשה שהזמן גרמא, כדי שתשמש אותו והוא יעסוק בהם. ואם אינו נושא, נמצא שניהם בטלים מן המצוות. אבל כשהוא נשוי, הוא מכפר עליה על מה שהיא בטלה ממצוות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות, כי המצוות שהוא עושה יש לה חלק בהם, שבסבתה יכול לקיימם.

האבודרהם מסביר, כי הסיבה שהאשה פטורה ממצוות שהזמן גרמא, היא מפני שאם היא תצטרך לקיים את המצוות אשר תלויות בזמן, לעסוק במצוות שיש להן זמן קבוע, אזי היא לא תהיה פנויה לעשות את צרכי הבית, להכין כמו שצריך. לכן הקב"ה קבע, כי האשה פטורה מכך. היא צריכה לעשות, את צרכי הבעל והילדים. והוא יעסוק בלימוד התורה, ובדברים הרוחניים. ואם לאו, אזי שניהם יתבטלו מן המצוות. יש לה חלק במצוות שהוא עושה, כי בזכותה הוא יכול לקיימם, וממילא זאת שלמות.

ולכן הכהן גדול לא היה יכול לכפר בעד ישראל ביום הכפורים, אם לא היה מכפר קודם בעדו ובעד ביתו זו אשתו, כי אשתו כגופו מאחר

שהיא חלק ממנו, והיה ליה כאלו הוא לא נתכפר. והיאך יכפר על אחרים, קודם שיתכפר כל עצמו בשלמות. וז"ש שריו בלא כפרה, ועל זה הדרך כולם.

נאמר לגבי כהן גדול, וְכָפַר בְּעֵדוֹ וּבְעֵד בֵּיתוֹ, וּבְעֵד כָּל קְהֵל יִשְׂרָאֵל [ויקרא ט"ז, י"ז]. בתחילה 'בעדו', ואח"כ 'בעד ביתו' – זו אשתו, ולאחר מכן 'בעד כל קהל ישראל'. אם לאשתו לא תהיה כפרה, אזי גם הוא כביכול לא יתכפר, מכיון שחסר לו.

דבריו אלו, ראיתי לראשונה כבר לפני עשרות שנים מועתקים בקובץ כת"י של מה"ר דוד אֶלְגִּמֶל, מחכמי ע"ת צנעא, תלמיד הדרר"ן, הוא כמהר"ר דוד רצאבי, שהיה תלמיד מובהק של ג"ע מהרי"ן זצוק"ל. מזה שהעתיקם, מובן שראה בהם חשיבות גדולה. והרחבתי על כך בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת חיי שרה ע"פ והיה הנערה אשר אומר אליה וגו'.

השלמה בעניין תשובת מהרי"ן לגבי נישואין בימי העומר – וכן בימי בין המצרים – למי שעדיין לא קיים מצות פו"ר, או שאין לו מי שישמשנו, ובירור הראיה מן האבל.

הבאנו בס"ד [בשיעור מוצש"ק חקת ובלק, ומוצש"ק פינחס, שנתנו זו] את תשובת מהרי"ן זיע"א בשו"ת פעולת צדיק [חלק ב' סימן קי"א] לגבי ימי בין המצרים, וברצוני להשלים את העניין כעת, כי לא הספקנו אז.

מהרי"ן כותב שם, בעניין אדם שלא קיים מצות פו"ר, או שאין לו מי שישמשנו. מהרי"ן מדבר בתשובתו, לגבי ספירת העומר, אבל אמרנו כי הוא הדין בימי בין המצרים. מאחר שמצד הדין אין איסור נישואין בימים הללו, כי זהו רק מנהג, א"כ מה הדין לגבי אדם שלא קיים מצות פו"ר, או שאין לו מי שישמשנו. בעז"ה בהמשך, נסביר מהי ההגדרה המדויקת לכך.

הרדב"ז כתב, שימעט בשמחה, אולם – כפי שאמרנו אז – מהרי"ן לא הוסיף לכתוב זאת. נראה שמהרי"ן סובר כי אין צורך שימעט בשמחה, אלא שהדבר מותר גמור. והראיה לכך, מן האבל. מי שהוא אבל ממש, אפי' על אב ואם – לא אליכם – בתוך שלושים יום, מותר לו לישא אשה, אם הוא לא קיים מצות פו"ר או שאין לו

שערי יצחק – השיעור השבועי

שזהו איסור מן הדין, ובכל זאת כתוב שאם לא קיים מצות פו"ר או אם אין לו מי שישמשנו אזי הדבר מותר, א"כ גם בנ"ד הדבר מותר.

בא הרדב"ז ואומר, אבל תמעט בשמחה. שהרי הסיבה שאין עושים נישואין בספירת העומר, היא מפני שישנה בכך שמחה, א"כ תמעט בשמחה. רואים כי לגבי האבל, היה פשוט לרדב"ז שעושים את השמחה כרגיל, מבלי לעשות שום שינוי.

ומהרי"ץ זיע"א, מיקל גם בספירת העומר, לעשות שמחה רגילה. רק שמהרי"ץ לא דיבר בעניין כלי זמר, כי בארץ תימן בלא"ה לא היו מנגנים בכלי זמר בכלל, אפילו בחתונות, זכר לחרבן [עיין שע"ה ח"ג סימן ק"ז סעיף ג', ובעיני יצחק אות ח']. בלי קשר לספירת העומר, אף פעם לא עשו כלי זמר גם בחתונות. רק אומות העולם היו עושים, אבל היהודים נמנעו מכך. לכן מהרי"ץ לא כתב על זאת, כי במציאות זה לא היה. אבל אם הדבר מותר, דהיינו הנישואין לכשעצמם, אזי מובן כי הוא הדין.

שאלה מהקהל: בתימן לא ניגנו אפילו בכלי אחד?

תשובת מרן שליט"א: כלום. כלי נגינה אחד, זה מנהג ירושלים עיקו"ת. אצלנו התימנים, רק פת, הנקרא תַּנְבֵּה. ובעיר צנעא, אפילו זה לא. כי הם סברו כי אפילו הוא, נחשב כלי שיר. [אבל הם עשו במקום זה, מחיאות כפיים. כגון עם צאת השבת, לנר ולבשמים וכו', צירף המשורר מחיאות כפיו. כי בשבת עצמה, המנהג בכל ק"ק תימן יע"א שלא למחוא כפיים אפילו כלאחר יד, כמ"ש בס"ד בשע"ה סי' ס"ג סעיף ה', ועיני יצחק שם אות ז']. אך ברוב ככל המקומות בתימן, התירו פת בפשיטות. ברם, ה'פח' הוא משהו חדש. הפחים שבאו מקרוב לתימן, היו פחים של נפט, שהביאו מארצות אחרות, וזה לא היה בנמצא להם בדורות הראשונים. ומאז השתמשו בהם לתופף.

[שמעתי מפי אבא מארי זלה"ה כי הרבה פעמים היו מזדמנים לחתונות בצנעא יהודים משאר מקומות, ובמוצאי שבת היו ממתנים עד שילכו הרבנים, ואז מתחילים לשיר עם פת. ובחתונה שלו, כשרצה אחד מהם להתחיל בכך, מנע אותו וזקינו רבי אהרן אפרים הכהן זלה"ה. וזה לשון מהרח"כ בשו"ת החיים והשלום

מי שישמשנו. זאת הלכה מפורשת, בטוש"ע יו"ד סימן שצ"ב סעיף ב'. רק שהאחרונים דנים, האם לעשות שמחה רגילה, כמו חתונה רגילה, או לצמצם.

בספר פני ברוך [סימן ל"ב סעיף ז'] כתב בזה"ל, בסעודת נישואין של אבל אפילו בתוך שלשים, מותר לעשות ריקודים ומחולות, ולנגן בכלי זמר. וכן במקומות שנוהגים שמולכים את החתן לחופה ברחובות עם כלי זמר, מותר לעשות כן גם לחתן אבל.

תעשה זאת בפרהסיא. אם הינכם נוהגים לעשות כך כל הזמן, גם עכשיו הדבר מותר. אין צורך לצמצם, אלא תעשה את החתונה ממש כרגיל.

ובהערה [י"ג] הוא מביא כך, באמרי ברוך יו"ד סימן שצ"ב מסתפק בזה, ומצדד להיתר, כיון שמשעת החופה (לדידהו) [לדידיה] הוי פְּרָגֵל – אצלו זה כמו יום טוב – וסרה ממנו כל האבילות בפרהסיא וכו'. אדרבה, אם יעשו משהו שאינו כפי הרגילות, אזי זאת תהיה אבילות בפרהסיא. ואפשר לפי מנהגינו שאין שכיח שתהיה סעודת חתונה שאחר החופה בלי כלי זמר – מכיון שאין אצלנו חתונות ללא כלי זמר – נראה לעין כל במניעת כלי זמר באותה סעודה, כאבילות בפרהסיא. ובלא"ה כיון שכל האיסור אינו רק משום שמחה, והרי אנו מתירים לו שמחת נישואין. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי [חלק שני] יו"ד סי' רי"ג [ד"ה סימן שצ"א].

חושבני כי מדברי הרדב"ז שהבאנו לעיל, ישנה ראייה כי פשוט היה לו שהדבר מותר. בעל שבט הלוי, מסתמך – מביא ראייה – מהספר שדי חמד [מערכת חתן וכלה, סימן י"ב, פרק ז' דף 429 (בדפוס החדש שלפנינו) ד"ה מצוה], אבל שם הוא מדבר, אפילו לגבי כלי זמר. אולם הרדב"ז, אמנם הוא לא מדבר במפורש על כלי זמר, אבל מדבריו ישנה ראייה חזקה לדבריהם.

הרדב"ז, וכן מהר"ם לונזאנו אשר העתיק את דבריו, וכמו"כ הפרי חדש בהל' ספירת העומר בעיקבותיהם, הם מדברים לגבי להתיר נישואין לאדם שלא קיים מצות פו"ר, כיון שעניין איסור נישואין בימי ספירת העומר הוא רק מנהג, ובנ"ד ישנו עניין של קיום מצות פו"ר. כי אם לגבי אבל,

אורח חיים סימן קס"ט, הפח אעפ"י שאינו כלי זמר ממש, מכל מקום חשוב ככלי זמר ואסור יעו"ש. איתמר.
וכבר הרחבנו על כך בזמנו, ונדפס בס' שירה כשרה. יב"ן].

המשך השאלה מהקהל: לא היכו על צלצל, כמין צלחת?

תשובת מרן שליט"א: כמדומני זה היה נקרא צֶחָן, אבל זה רק אצל הנשים. הגברים לא השתמשו בזה, הם נמנעו מכך. הגויים היו מנגנים ממש עם כלי שיר וכו', אבל לא היהודים. לנשים, קצת הקילו. אבל אצל הגברים, לא היה שום כלי זמר, זכר לחרבן.

בזמנו דיברנו על כך בס"ד בעבר [מוצש"ק ויגש ומוצש"ק ויחי, שנת התשע"א. ונדפס שנית בס' שירה כשרה], אמרנו כי יש מה לדון בעניין הזה. נראה כי כך הם הבינו את דברי הרמב"ם בפ"ה מהלכות תעניות, שגם זה אסור, ברם הדבר איננו פשוט. לפי רבי' האיי גאון, נראה שהדבר מותר. כבר הסברנו זאת לפני שנים רבות [שם]. זהו נושא נוסף.

כיום בארץ ישראל, בלאו הכי כבר אי אפשר לעשות את החומרא הזאת. העניין הזה כבר נפרץ.

שאלה מהקהל: לא הבנתי מה הראיה מדברי הרדב"ז שבאבילות אין צריך למעט בשמחה, הלא גם אבל בתוך שלושים אסור בשמחה כמו בימי העומר.

תשובת מרן שליט"א: זה באבל בעלמא. אבל מי שהתירו לו אז נישואין, לא הגבילו את השמחה. שאלה מהקהל: יש חילוק בין אבילות לעומר, כי באבילות רק הוא עצמו מתאבל, דהיינו החתן, לכן מותר לכולם לשמוח. משא"כ בעומר, שכל ישראל מתאבלים. לכן הרדב"ז לא היקל אא"כ ימעטו בשמחה.

תשובת מרן שליט"א: יפה. יתכן שזו סברתו. ומהרי"ץ שלא חילק בכך, סובר שאין זו סיבה לחלק, כי הרי עיקר שמחתם של בני הקהל היא אינה לצורך עצמם, אלא כדי לשמח את החתן. זוהי המצוה. וכי הם ישמחו כרגיל, והוא ימעט. ויש לעייין. ואולי זה תלוי בחקירת הגר"י אנגיל בגליוני הש"ס כתובות דף ח: אם יש מצוה גם

לחתן לשמוח, או שזה קשור לכך, והרחבתי על דבריו אגב תשובתנו שבשו"ת עולת יצחק ח"ד לגבי גדולה עבירה לשמה אות כ"א ד"ה ותמהתי.

בירור היתר הנישואין בימים הללו, למי שאין לו מי שישמשנו.

יש לברר מהו הפירוש, 'אין לו מי שישמשנו' דהיינו שישרתנו? מהו ההיתר הזה?

המובן הוא, כי אם למשל לא רק הוא בעצמו, אלא נניח שישנם לו גם ילדים קטנים, כגון אם גירש את אשתו או התאלמן, לא אליכם – אם כן הוא צריך עזרה. עליו להתחתן, בכדי שאשתו תעזור לו לטפל בילדיו הקטנים.

הפרט הזה מבואר בש"ע [שם בסימן שצ"ב], וכן בספר גשר החיים [חלק א' פרק כ"א סימן ט' סעיף ד', דף רל"ד]. דהיינו, הוא צריך לטפל בילדיו, להאכיל ולהשקות אותם, לרחוץ אותם ולהלביש אותם, ולשלוח אותם לתלמוד תורה. איך הוא יכול לעשות זאת לבדו?

קל וחומר אם הוא צריך איזה טיפול רפואי, ואין לו – לא מסתדר שיהיה – מישוהו אחר זר, הוא צריך מישוהו שיהיה קבוע, כל הזמן. זהו 'אין לו מי שישרתנו'.

זהו מה שדיברנו בזמנו [מוצש"ק חוקת ובלק, מטות, שנתנו זו]. ע"ד שנאמר, אַעֲשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ [בראשית ב', י"ח]. וכמו שהסברנו מקודם, שלכן עושים זאת בפרהסיא.

המשך ביאור תשובת מהרי"ץ הנז"ל, חשיבות עניין השמחה בעת הנישואין, בירור העניין כי מ"ש מהרי"ץ לגבי ימי ספירת העומר, הוא גם לגבי ימי בין המצרים, והערה על מ"ש בספר שושנת המלך בנ"ד.

נוסיף, חשיבות העניין אודות ששמחת הנישואין תהיה בפרהסיא. בספר שדי חמד [מערכת חתן וכלה אות י"ב] הביא בזה"ל, מצאתי בדרשות מהרי"ל ז"ל, הלכות עירובי חצרות, הובא שם אגב גררא, שפעם א' – בזמנם, לפני כ 500–600 שנה – מתה מושלת המדינה, ולכבודה צויה המושל שלא לנגן בכל המדינה אותה השנה בשום כלי שיר.

במשך שנה שלימה, אין כלי שיר, אפילו בחתונות. אין לנגן בכלי זמר.

שערי יצחק – השיעור השבועי

המצרים רק מר"ח אב, והמנהג שלנו [התימנים] הוא כדעת הרמ"א, דהיינו שכבר מ"ז בתמוז לא עושים נישואין. אמנם מצד הדין, כך משמעות דברי הרמב"ם, מותר לעשות נישואין עד תשעה באב. השלחן ערוך אשר מחמיר מר"ח אב, זהו אינו מצד הדין, אלא משום דלא מסמנא מלתא. כך מבואר בספרו בית יוסף. מהרי"ץ מדייק מדברי הש"ע, כי זהו רק מנהג.

מסבֵּרָא היינו אומרים, כי אולי ימי בין המצרים הם יותר חמורים מימי ספירת העומר, כי ימי בין המצרים הם על חרבן בית המקדש, שזהו דבר שיותר חמור לנו. ובפרט שכתוב כי ימי החודש הזה – חודש אב – הם בשליטה של עשיו. הרי כתוב בספר הזוה"ק [פ' יתרו דף ע"ח עמוד ב'], שיעקב אבינו ועשיו הרשע, חילקו את החדשים ביניהם. חודש ניסן וחודש אייר, הם של יעקב. תמוז ואב, הם של עשיו. וחודש סיון שבינתיים, שהוא מזל תאומים, נשאר מחולק ביניהם, בשותפות. אם עשיו היה מקבל את התורה, אזי הקב"ה היה מקרב אותו. והארכתיו על כך בס"ד בנפלאות מתורתך פ' יתרו ע"פ בחדש השלישי.

רבי' הא"י גאון מביא [שו"ת הגאונים שערי תשובה סי' של"ח] טעם בשם רבי חנוניא החסיד, לגבי השאלה למה בחודש סיון לא עושים נפילת פנים, עד י"ב בסיון. לכאורה, חודש סיון, חודש מתן תורה, הוא היה צריך להיות כמו חודש ניסן, שאין נפילת פנים בכל החודש. חודש חשוב כזה, חודש שמח, היה צריך להיות שלא תהיה נפילת פנים בכל החודש.

והוא – רבי' הא"י גאון – מביא, בשם רבי חנוניא החסיד, איש ירושלם, שהיו בידו קבלות ערוכות מדורות התנאים, תשובה על כך. הסיבה שבחודש סיון יש נפילת פנים, היא בגלל שאחריו בא חודש תמוז, [וקיי"ל] 'אוי לרשע ואוי לשכנו'... מכיון שחודש סיון סמוך לחודש תמוז, ע"כ הוא 'נפל' בעניין הזה. [וע"ע בשיעור מוצש"ק במדבר התש"ע, ובנפלאות מתורתך פרשת יתרו ע"פ היו נכונים לשלושת ימים, בהרחבה על כל העניין].

*

בלשון של תשובת מהרי"ץ, כתוב כך, אמנם אם עדיין בחור, או שאין לו מי שישמשנו, או שלא

ואירע להיות נישואין בשוב אחד תחת ממשלתו, תוך אותו השנה. ושאלו ממהרי"ל, אם יעשו הנישואין בלי כלי זמר.

והורה להם, שלא יעשו הנישואין כלל בלי כלי זמר, דהויא עיקר השמחה של חתן וכלה. ואם אי אפשר במקומם, ילכו למקום שאפשר.

אי אפשר לעשות חתונה, בלי כלי זמר. ואם אין לכם אפשרות במדינה שלכם, מכיון שישנה גזירה של-מושל, אזי תעשו את החתונה במקום אחר. עד כדי כך. לא לבטל את העניין הזה.

וכן עשו. שהלכו שלש פרסאות, ועשו שם הנישואין בכלי זמר ע"כ. צא ולמד, כמה הפליג הרב ז"ל שלא לעשות הנישואין בלא כלי זמר עכ"ל. ועיין לרבני האחרונים בא"ח סי' של"ח.

בעת הנני מבין היטב, למה מהרי"ץ כתב שזהו היתר גמור. היה לו עניין שיעשו שמחה מלאה ומושלמת, בכדי להראות את חשיבות הנישואין. כמתבאר מדברי מהר"ם אלמושנינו וסיעתו דלעיל.

נראה כי מהרי"ץ חולק בפרט הזה, על הרדב"ז ועל מהר"ם לונזאנו בספרו שתי ידות. אמנם מהרי"ץ הביא את דברי מהר"ם לונזאנו, בשו"ת פעו"צ בחלק ב' בסימן ע"ו, אבל לא בשביל העניין הזה. מהר"ם לונזאנו אכן כותב שם, למעט בשמחה. אולם שם מהרי"ץ הביא את דבריו אלו רק בדרך אגב, זהו אינו הנושא שלו, העיקר שם הוא עניין התספורת. אולם כאן, שזה אח"כ בסימן קי"א, כאשר הוא מדבר במיוחד ומשיב לשואל ה' למעשה לגבי הנושא הזה, הוא לא מוסיף את הפרט הזה, למעט בשמחה. הוא לא נסמך רק עליהם, אלא על דעתו עצמו, שהרי הוא מביא זאת בלשון, 'זכנ כתב הרדב"ז וכו', משמע שהוא מעצמו, גם מבלעדיהם, כך היה נראה לו. אולם לגבי הפרט הזה, נראה שמהרי"ץ חולק עליהם. ולכן הוא כתב, שזה מותר גמור. כפי שהסברנו בס"ד בזמנו.

*

כפי שאמרנו לעיל, מהרי"ץ בתשובתו מדבר לגבי ימי העומר, כי על זה נשאל. אבל אמרנו, כי אותו הדבר לגבי בין המצרים.

נראה כי הסיבה שמהרי"ץ לא דיבר במפורש על ימי בין המצרים, כי הש"ע מחמיר בימי בין

כך הדבר נראה. וא"כ זה כמו דעת הרדב"ז וסיעתו. נראה מדבריהם שהם לא חששו למנהג הזה. הם ידעו שהמנהג להחמיר, אבל היה נראה להם שהדבר אינו נכון.

הפרי חדש, אינו מתיר בבירור, רק למי שעדיין לא קיים פו"ר. אולם לגבי מי שאין לו מי שישמשנו, הפר"ח קצת מגמגם בזה. אולם מהרי"ץ התיר הכל, בלי שום חילוקים. זה היה לו ברור.

תוספת דברים בעניין קריאת שיר השירים בע"ש, ואמירת הבקשה ריבון כל העולמים וכו' לאחר מכן. ובירור דעת מהרי"ץ לגבי קריאת שה"ש עם הטעמים.

דיברנו בס"ד [שיעורי מוצש"ק חוקת ובלק, פינחס, מסעי, ואתחנן, שנתנו זו] בעניין שיר השירים, והבקשה שאחרי כן, ריבון כל העולמים וכו'. אמרנו כי בעיקבות הנסים והנפלאות, החסדים הגדולים, שהקב"ה עשה אתנו במלחמה האחרונה, ראוי לחזק את עניין החיבה והקשר שבין הקב"ה לבין כנסת ישראל. הקב"ה הראה לנו כזאת אהבה גדולה, עשה לעינינו נסים ונפלאות גדולים, למרות שאנחנו איננו ראויים. על כן, יש להשתדל בקריאת שיר השירים בעש"ק, ובפרט להדגיש את העניין דלעיל ע"י תוספת הבקשה שאחרי כן, ריבון כל העולמים וכו'.

זאת חוץ ממה שדיברנו, לגבי אמירת ארבעת הפסוקים, אל תירא מפחד פתאום וגו', שחרית וערבית, אחרי התפילה. על העניין הזה, כבר עוררנו בס"ד מספר פעמים.

חכם אחד הי"ו כתב אלי מכתב, בקשר לנושא שאמרנו, כי בדורות שעברו – כך רואים מדברי השתילי זיתים – לא דקדקו לקרוא את שיר השירים עם הטעמים. השת"ז צועק חמס כנגד העניין הזה, א"כ כיצד אומרים בבקשה שאחרי שה"ש יבזכות טעמיו? איפה ה'טעמים'? אבל לאידך גיסא אמרנו, כי מדברי מהרי"ץ נראה, שדבר זה לא הפריע לו, העיקר הוא לומר זאת לאט ובכוונה.

אותו חכם יצ"ו, רוצה לדייק זאת מלשון מהרי"ץ בעצמו, חוץ מהדיוק שהסברנו בס"ד בזמנו.

קיים פ"ו, הדבר פשוט שמותר גמור הוא. דהא אפי' באבל תוך ל', מותר בכל אלו. כ"ש בימי העומר, דלאו מדינא, אלא מנהג. וכשיש סיבה, כגון דא, שרי. וכן עשינו מעשה כאן.

בעל שושנת המלך [בהלכות ספירת העומר סעיף ז'] – שהוא כמו התורת חכם, מביא את המסקנות של מהרי"ץ, את התמצית של תשובותיו – יש להעיר שהוא הכניס כאן מלים, אשר אינן כתובות בלשון מהרי"ץ עצמו, הוא הוסיף איזה הסבר מדעתו.

וז"ל השושנת המלך, נוהגים שלא לישא אשה בימי העומר, והני מילי מי שהוא נשוי. אבל מי שעדיין לא קיים פריה ורביה, או אין לו מי שישמשנו, מותר לישא, ואין בזה מנהג.

מהרי"ץ לא כתב את המלים הללו, ואין בזה מנהג. בדרך כלל, בעל שושנת המלך לא כותב מלים מעצמו, אלא הוא מעתיק את הלשונות של מהרי"ץ גופם, רק בתמצית. ובנדון דידן, המלים 'ואין בזה מנהג', הן קצת מטעות, כי כביכול על כך אין מנהג. המנהג הוא לגבי מי שכבר קיים, אבל לא לגבי מי שהוא בחור וכו'.

ברם, לפי מה שאנחנו יודעים, לא עשו חילוקים. קשה להגיד, כי 'אין בזה מנהג'. אלא אם כן, הוא התכוון אולי שאין מכך ראייה, מכיון שבד"כ היו מתחתנים בגיל צעיר, בזמן שהכלה היתה קטנה, ובלא"ה היא לא היתה ראויה לפריה ורביה וכו'. כך בזמנו ידידנו הרה"ג איתמר כהן שליט"א צידד מעצמו צדדים כאלה, בהבנת דברי מהרי"ץ [בלי קשר לשושנת המלך], כי אין ראייה שהיה מנהג הפוך. כמו שהבאנו דבריו בזה בשיעור חקת ובלק דף 6.

אבל, לענ"ד נראה יותר, שהשושנת המלך קצת קיצר מדאי. לא מסתבר כך. הוא לא התכוון, שאין בזה מנהג ממש. מהרי"ץ סובר, שהמנהג הזה – מה שהעולם מחמירים – הוא מנהג טעות. או שישנם אנשים, שהם מחמירים על עצמם, נמנעים מעצמם, וזהו עניין שלהם. אבל אם מישהו יבוא לשאול, האם הדבר מותר, התשובה היא שעפ"י ההלכה הדבר מותר. ופירוש המלים שלו 'אין בזה מנהג', הכוונה היא על כרחנו שזה לא נכלל במנהג. זאת אומרת, ה'מנהג' אינו מחייב את זה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

התשפ"ה, בעניין מה שהעיר משהו, למה לא אומרים 'שמותיו' בצירי, אלא 'שמותיו' בשוא? הסברנו בזמנו, את הדקדוק במלה הזאת.

הוא כותב כאן דבר מעניין בזה"ל, כך ראיתי בשוא ברוב ככל הסידורים – שְמוֹתָיו.

וזכרני כלל, כשתנועה גדולה (כמו צירי) מתרחקת מההברה המוטעמת, כמו שְמוֹת שנהפכה לשְמוֹתָיו, נקראת בשוא שְמוֹתָיו.

מצינו למשל, בפסוק [במדבר ל"ב, ל"ח] וַיִּקְרָאוּ בְשֵׁמֹתַי, בצירי. למה אומרים שְמוֹתָי? התשובה היא, כי 'שמות' זה בנפרד, ו'שמות' זה בנסמך, כמו וַאֲלֵה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל [שמות א', א']. א"כ כאשר המלה 'שמות' היא עם הוספה, דהיינו שְׁעִיז' ההטעמה איננה באות מ"ם, אלא אחריה בתי"ו, כמו במלה 'שמותיו', אזי הצירי נהפך לשוא.

והוא מוסיף כך, בקטנותי הסבירו לי, שהתנועה הגדולה "מפונקת", ומסכימה להישאר רק בסמוך להברה המוטעמת. או להיפך לשוא.

נבאר זאת יותר. ישנן תנועות גדולות, שסימן פיתוח"י חות"ם. אחת מהן, צירי, היא תמיד תנועה גדולה. בין אם חסר, בין אם מלא. וכן חירק, אבל רק אם הוא חירק מלא. וכו'. לא ניכנס לכך כעת.

בכל אופן, בנ"ד הצירי נהפך לשוא. רק אם היא תנועה גדולה, על יד התנועה המוטעמת, מנוקדת בצירי. אבל כבר שזה עבר לשְמוֹתָיו, היא יורדת, ומתחלפת לשוא. כעניין תמנע שאמרה, מוטב אהיה פילגש בבית אברהם וכו'. כך הצירי אומר, מוטב אהיה טפל לחולם שְמוֹ, ואהיה סמוכה להטעמה תיו. הדבר נשמע טוב ונחמד. מי שיודע או שימצא את המקור לכך, אנא יודיעני, ושכמ"ה.

*

בהמשך הוא כותב, אגב, בכל הסידורים כתוב, ונזכה לְמָקוֹם שהנפשות וכו'. ונ"ל כי רק בשייכות ובסמיכות י"ל לְמָקוֹם (של) אבני שיש, בפיוט בר יוחאי. לְמָקוֹם (של) עפר רימה וכו' (להבדיל), במסכת אבות. אבל אם זו גירסתנו – מקבל.

ראיתי כי בסידורים של בני קהילותינו, כתוב לְמָקוֹם שהנפשות וכו'. אינני חושב, כי הדבר

וזה לשונו במכתבו, לק"י יום חמישי כ"ח תמוז התשפ"ה.

לכבוד החה"ש והכולל, פמ"מ, הגה"ג, מעו"מ, חו"ב, רבי יצחק רצאבי נר"ו פוסק עדת תימן.

כמדי שבת בשבת ואף בע"ש אנו קוראים בלנ"ד את שיעורו השבועי של מעב"ת הנדפס בחוברות שערי יצחק, והוא אוצר בלום, מלא בהרבה פנינים ומרגליות בכל מכמני התוה"ק. ואמרתי להציע לפני מעב"ת, מה שעלה במחשבה עת קראתי את דברי כבודו מן השיעור הנמסר במוצאי שבת פרשת פינחס השתא.

במ"ש כת"ר [עמ' 8] שאם היה עניין לקרוא שה"ש עם הטעמים דוקא, אזי מסתברא שמהרי"ץ היה כותב זאת ע"כ.

ונראה לי לסייע, ממה שהביא גם שם מעץ חיים [דף צ"ח ע"ב] שכתב מהרי"ץ וז"ל, ואחר השלמת שה"ש כולו, יתחילו הקהל בנועם שיר ו' מזמורים עכ"ל.

מהרי"ץ כותב, שאחרי שיר השירים, יתחילו להגיד את המזמורים לכו נרננה וגו', בנועם שיר. וחזינן, דכשנהגו לשורר המזמורים, כתב זאת מהרי"ץ. וזה מסייע לסברת כת"ר, שאם היה המנהג לשורר שה"ש, היה מהרי"ץ מציין זאת. ואולי לזה נתכוון כת"ר בדיוקו.

רואים מזה, שקראו את שה"ש בלי הטעמים, ורק מ'לכו נרננה' התחילו לשיר. כך הוא כותב.

לא התכוונתי לזה, וגם לא נראה לי הדיוק שלו, כי גם כיום שאנחנו קוראים שה"ש עם הטעמים, הננו רואים כי ישנו הבדל ביניהם. את לכו נרננה וגו', אומרים יותר בשירה ובזמרה, משא"כ שה"ש שאומרים רק עם הטעמים, וזה מוגבל לפי סדר מסויים. יש הבדל גדול ביניהם, כי מ'לכו נרננה' אומ' יותר בנועם שיר.

רצוני לומר, כי אפילו אם היו קוראים בזמנו של מהרי"ץ שה"ש עם הטעמים, אין מכך סתירה.

תגובה למכתב בעניין גירסת המלה 'שמותיו'

בבקשה הנז"ל, וכן המלה 'לְמָקוֹם', וחידוש בעניין כל רודפיה השיגוה בין המצרים.

ידידנו הרב יואב מהאצרי הי"ו, הביא לנו חידוש לגבי מה שדיברנו בס"ד [מוצש"ק פינחס

טעות. אולי יותר מדויק להגיד 'למקום', אבל נוהגים לומר 'למקום'. גם בכתבי היד ראיתי שכתוב כך. חושבני כי זהו ע"ד שנאמר (ויקרא ז', ב') בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחָטוּ אֶת הָעֵלָה וְגו'. כתוב 'בְּמָקוֹם', למרות שזה נפרד. הכוונה היא, בְּאוֹתוֹ מָקוֹם. אפי' שזה לא בסמיכות.

*

ודרך אגב, הוא כותב כאן דבר נוסף מעניין בזה"ל, שמעתי בשם הרב אהרן מקארלין זצ"ל, פירוש חיובי [לשבת] ברמז. כל רודפיה (רודפי ה' וחפצים לדבקה בו) (עת רצון –) השיגוה בין המצרים.

כל רודפיה היינו, כל מי שרודף ורוצה להתחבר אל הקב"ה, חפץ להידבק בו, אזי ימי בין המצרים הם עת רצון. משיגים זאת, בימי בין המצרים.

כמו 'דרשו י"י בהמצאו', "המלך בשדה".

על כך הוא אומר, ונתעוררתי לדייק, כל רודף (יחיד) י"ה – השיג וְהָ, בין המצרים.

עלה בדעתו רעיון כזה. והוא שואל, האם יכול להיות לזה פירוש?

חושבני כי הוא אמר כאן רעיון יפה. הוא השלים את הרעיון. 'כל רודפיה' – כל מי שרודף יְהָ, הוא משיג את וְהָ בין המצרים. דהיינו, כעת הוא מחבר את הו"ד והה"א, עם הו"א וְהָ. שתי האותיות הראשונות, עם השתיים האחרונות. זהו כפי שאומרים בְּנוֹסָח, ליחדא שם יו"ד וה"א, בוא"ו וה"א. במלה השיגוה, זה משלים את זה. וד"ל.

יישר כוחו. יפה מאד.

בפסוק בשה"ש 'הביאני אל בית היין, ודגלו עלי אהבה', הוכחות שצריך לתקן ולעשות את ההפרדה (טפחא) במלה 'עלי', ולא במלה 'ודגלו'.

ביון שאנחנו מדברים בעניין הטעמים של שה"ש, ישנו פסוק שצריכים לתקן את קריאתו, והוא הפסוק [שיר השירים ב', ד'] הִבִּיאֲנִי אֶל בֵּית הַיַּיִן, וְדָגְלוּ עָלַי אֲהָבָה. היכן היא ה'טפחא', במלים 'ודגלו עלי אהבה'? האם במלה 'ודגלו', או במלה 'עלי'?

תשובה מהקהל: במלה 'ודגלו'.

תגובת מרן שליט"א: אכן כך שגור בפי 'העולם'. ובבני קהילותינו עסיקנין, כמובן.

אבל אנחנו צריכים 'לחזור בתשובה', ולתקן את זאת. למרות שכך העולם אומר, 'ודגלו, עלי אהבה', וכך ג"כ מודפס בתכלאל עין חיים.

ב'מסורת מדויקת' [על שה"ש] כתב בזה"ל, בכמה כתבי יד מדויקים, תיבת ודגלו מופסקת בטפחא, ותיבת עלי מחוברת במארכה למלת אהבה, וכן המנהג מפורסם בקריאה. ופיוסוק הטעמים באופן זה, אתי שפיר לפי התרגום ופירוש רש"י, דתיבת עלי קאי אֲהָבָה, ולא קאי אדגלו. דהכי מתרגמינן, וטיקס פקודוי קבילית עֲלֵי בְּחִבָּתָא וכו'.

הנדון בזה הוא, כלפי מי חוזרת המלה 'עלי'? האם 'דגלו עלי' הוא 'אהבה', או 'דגלו' הוא 'עלי אהבה'? נפקא מינה, כיצד לפרש זאת.

א"כ בואו ונראה, מה פירש בעל התרגום. והנה הוא כתב, וטיקס פקודוי קבילית עלי בחיבתא'. והרי תרגום המלה 'דגל', הוא 'טיקס'. הדגל של מצוות מאת הקב"ה, קיבלתי עלי באהבה. רואים שהמתרגם קרא כך, 'ודגלו, עלי אהבה'.

ובהמשך הוא מביא, וכן פירש רש"י, וקבוצתי שְׁדָגְלָנִי אֱלֹוִי, אהבה היא עלי וכו' עיי"ש.

'קבוצתי', החיבור שלנו, שהקב"ה עשה אותנו 'דגל', כולם נקראים אל הדגל ומתחברים, זאת אהבה היא עלי.

ואל תשנה. כך הוא כותב, לסיום.

אכן עיקר הדבר נכון, כך נהוג לקרוא – רובם ככולם, בכל אופן צנעא וסביבותיה. אף כי שמעתי כי ישנם אשר קראו, 'ודגלו עלי, אהבה'. וכנראה יש מקומות כך, ויש כך.

אבל מה נעשה שזאת טעות? אולי אי אפשר להגיד בפה מלא את המלה 'טעות', אבל עכ"פ איננה המסורת המדויקת.

בדקתי בעצמי בספרי תיגאן כתובים כת"י ישנים, וראיתי בפסוק הזה 'ודגלו עלי אהבה', הטפחא היא בתיבת 'עלי'.

אם כן קשה, מהיכן נפוצה הגירסא הזאת, 'ודגלו, עלי אהבה'?

ראשית, כפי שאמרנו בזמנו, בעבר קראו את שה"ש בלי הטעמים. עד הדורות שלנו. בדור של

שיבוש. לא יכול להיות, שתהיה טפחא במלה ודגלו וגם במלה עלי.

לא ברור מהי המסקנא שלהם בנ"ד, אבל רואים כי התבלבלו לגבי הנושא הזה. הדבר אינו ברור.

עכ"פ, כיון שבספרי התיגאן עינינו רואות שכתוב כך, ודגלו עלי, אנחנו צריכים להרים ידיים, ולקבל את זאת 'באהבה'...

וגם אם לא היה לכך פירוש, גם אם נגיד שזה ההיפך מן ההבנה, אפילו אם נניח כך, הרי לפעמים ישנם טעמים שאינם כפי ההבנה.

למשל, ישנה לנו דוגמא בפרשת השבוע [עקב], וַיִּדְעֵהָ כִּי לֹא בְצַדִּיקְתָּ יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קָשֶׁה־עָרְף אָתָּה [דברים ט', ו']. וכי זה מתאים? כי לא בצדקתך, יי אלהיך. נותן לך? אנחנו, אילו היה תלוי בנו, לא היינו מטעימים כך, אלא כי לא בצדקתך. יי אלהיך, נותן לך. אבל, ישנה פשטא בתיבת 'בצדקתך', א"כ אנחנו לא נדע מה נעשה? ככה הם הטעמים, ואין אנו יכולים לשנותם.

כמו כן, לגבי מה שאמר משה רבינו ע"ה, לֹא חָמֹר אֶחָד מֵהֶם נִשְׁאַתִּי וְלֹא הִרְעֵתִי אֶת־אֶחָד מֵהֶם [במדבר ט"ז, ט"ו]. במלה 'לא', יש תלשא ימין. מעמידים כאן. אם כן, האם הוא – משה רבינו – נשא חמור אחד, או שהוא לא נשא?...

מישהו יכול לשנות? בודאי ישנן סיבות. בדרך כלל, הטעמים הם לפי ההבנה, בתשעים ושמונה אחוזים, אבל ישנם מקומות יוצאי דופן, וכמו שכבר הרחבתי בס"ד בנפלאות מתורתך פ' מטות ע"פ הן הנה היו לבנ"י בדבר בלעם.

לכן גם אם נד"ד היה יוצא דופן, היינו צריכים לקבלו. וקל וחומר, שהדבר אינו מוכרח להיות כך. מי שיעיין במפרשים, יראה כי ישנם כאלה שפירשו באופן המתאים לפי הגירסא הזאת, ודגלו עלי, אהבה'.

למשל, המצודת דוד פירש כך, ודגלו עלי אהבה. הרמת דגלו עלי, להראות לכל שאני לו, וסר למשמעתו, זה תיחשב לי ה'ראות אהבה וחבה יתירה.

הרמת דגלו עלי, על ידי שהקב"ה מרים את הדגל עלי, דהיינו שהוא מפרסם אותי, מראה

השת"ז, ושל מהרי"ץ – אינני יודע בדיוק עד מתי – קראו בלי טעמים, וממילא אין מהם הוכחה. אח"כ כאשר התחילו כבר לדקדק לקרוא לפי הטעמים, הספרים אשר היו בידי הציבור, הם היו הספרים הרגילים. בודאי שהם השתמשו בספרים הנפוצים המודפסים, של עדות האחרות. ספרי התיגאן כת"י, לא היו בהישגיד. בדורות האחרונים, היו ספרי התיגאן, ממש בודדים. ולמי כבר היה. קל וחומר תיגאן נביאים וכתובים.

ואכן ישנם ספרים בשאר קהילות שכתבו ודגלו, עלי אהבה, אבל ישנם שכתבו אחרת. למשל, מי שיעיין בתנ"ך גינצבורג, יראה שהביא עשרות ספרים שכתבו כך. הוא בעצמו הדפיס בפנים, ודגלו עלי, אהבה, אבל הוא מציין בשולי הדף עשרות ספרים, שהטפחא היא בתיבת ודגלו. אם כי הוא קבע בגוף הספר את הגירסא כפי הדעה השנייה, כנראה שברוב הספרים שלנגד עיניו, הטפחא היא בתיבת 'עלי'.

בכל אופן, יש לנו את כתר בן אשר. הגם שישנן חילוקי דעות, אבל מי לנו גדול מבן אשר. ושם ראיתי במו עיני, ודגלו עלי. וכי אפשר להתווכח עם בן אשר?

כפי שאמרתי לעיל, אני בעצמי בדקתי בספרי התיגאן, וראיתי כמרכן כי כתבו ודגלו עלי, אהבה. והרה"ג יהונתן שבח הי"ו, כאשר תזכו לראות פשיצא לאור בעז"ה הסידור קהל יהודה, כתב שם, כי בארבע עשרה תיגאן קדמוניות מדוקדקות, וביניהן של מרנא בניה הסופר ובנו, וכן בכתר בן אשר, תיבת ודגלו מארכה, ותיבת 'עלי' בטפחא.

מה שמופיע בתכלאל עץ חיים, ודגלו עלי, כפי שאמרנו בזמנו, לא מהרי"ץ כתב זאת, הוא לא העתיק בע"ח את שה"ש כלל, אלא כך הדפיס מהר"ר אברהם נדאף. וגם הרש"צ תיקן זאת בכתב ידו, במהדורת עץ חיים שלו. בספר הדפוס שהוא צילם ממנו, היה כתוב ודגלו עלי, אהבה, ורואים כי הוא תיקן זאת בידו. ודגלו, עלי.

ישנו ספר חמש מגילות שיצ"ל ע"י האגודה להצלת גנזי תימן (ירושלם התשכ"ב), ושם ישנו בלבול. הם עשו שם, שתי 'טפחות'. במלה ודגלו עשו טפחא, וכן במלה 'עלי' עשו טפחא. כנראה הם רצו לתקן, אבל התבלבלו, ולבסוף נשאר

לכל שאני שייך לו וסר למשמעתו, זה מראה לי חיבה יתירה.

מובן שפירוש זה מתאים, רק אם גורסים 'ודגלו עלי, אהבה'.

כמדומה גם במדרש שיר השירים רבה, לפי פירוש אחד שם, ג"כ הוא יוצא לפי הגירסא 'ודגלו עלי, אהבה'.

בספר מעם לועז [דף ס"ד] הביא הרבה פירושים לגבי הפסוק הזה, אבל הנני מביא בפניכם את הפירוש אשר מתאים אל הגירסא הזאת.

הוא מביא שם פירוש בזה"ל, ורמזו יש כאן לחופה, שנעשה בו משתה. ואמרה, שהכניס אותה אל בית היין. ודגלו, היינו ממשלתו ואדנותו עליה, אהבה, ולא טורח.

דהיינו, מכך שהקב"ה מושל עלי, הוא האדון שלי, 'דגלו' הוא 'עלי', השלטון שלו עלי, אני מקבלת זאת באהבה. לא בעל כרחי, כי קשה לי, וכי זאת טרחא בשבילי. לא.

וכן היתה האומה, בהיכנסה למשכן, שמחה, ומקבלת אדנות הבורא ית' ורוב מצותיו באהבה.

זהו 'ודגלו עלי, אהבה'.

אין לנו ברירה, אנחנו כופפים את ראשינו, לקבל את האמת. כך היא שיטת גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זיע"א, לא להתייחס ל'מנהגים', בזמן שהם נגד הקדמונים, נגד המסורת העיקרית והאמיתית שלנו. לכן תמיד מהרי"ץ מביא בחלק הדקדוק את ספרי התיגאן, מבלי להתייחס אל המנהג, ובפרט אם המנהגים הללו התקבלו ע"י הספרים המודפסים. קל וחומר שאינם ממש מנהגים, רק יש שקראו כך ויש שקראו כך.

לאות ולעד, לך נא ראה בשלוש מגילות (עם תרגום ופירש"י) צילום כת"י של כמה"ר דוד זצ"ל נכדו של מהרי"ץ, שיצא לאור ע"י ר' שלמה מקייטון, שכתוב שם 'ודגלו עלי'. צילום ממנו הבאנו בסוף חוברת זו, בדף 23.

שורש העניין הוא, בשו"ת פעולת צדיק חלק א' [סימן י"ד], [שם מהרי"ץ כתב בזה"ל], מה ששאלת על מי"ם דמחלת, אם היא בקמץ או בפתח. המדובר לגבי הפסוק בסוף פרשת תולדות יצחק, וַיֵּלֶךְ עִשָּׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל, וַיִּקַּח אֶת

מַחְלַת בֵּת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֶבְרָהָם וְגו' [בראשית כ"ח, ט']. האם האות מי"ם בקמץ, או בפתח?

עונה לו מהרי"ץ, דע, כי בכל התיגאן אשר יסדו הראשונים מעשה ידי אָמֶן, הרמב"ם זלה"ה, נמצא כתוב המ"ם בקמץ, וגם החי"ת בשוא"קמץ כזה, מַחְלַת. וכתב מהר"ר יחיא בשירי ז"ל במסרה שלו וכו', [עייין בשיעור מוצש"ק בהר ומטות התשפ"ד בשל"ה, שהרחבתי בס"ד על דבריו אלו, ומדוע ייחס את התיגאן להרמב"ם].

ומן הַתִּימָה אם יחלוק אדם על זה. ואיך סומך עליהם במלא ובחסר וביתור אותיות. כגון ויהיו כל ימי נח, ובדפוס ויהי. ואנו כותבים ויהיו, ככתוב בתיגאן. כך המסורת שלנו. הרי ישנה מחלוקת, האם 'ויהיו' או 'ויהי', ואנחנו כותבים 'ויהיו' כפי התיגאן.

אם כן, אם לגבי פיסול של ס"ת, אנחנו הולכים לפי התיגאן, איך לא נסמוך עליהם בניקוד ובדקדוק אחד. הא ודאי תיממה. אם בעניין חסרות ויתירות והפרשיות, שהשינוי בהם פוסל ס"ת מן הדין, הננו סומכים על ספרי התיגאן, לא נסמוך עליהם בעניין הניקוד או הטעמים? יציבא בארעא, וגיורא בשמי שמיא?

הלכך אין לזוז ממה שקבעו לנו, המיוסד ע"פ חכמי ישראל שרמזנו לך למעלה. והאיי מאן דבעי למהוי תְּסִידָא, ליקיים מילי דאבו"ת.

בפרט שאמרנו, כי התברר בפועל, שכך הוא בכתר בן אשר, ראש בעלי המוסרה.

על כן, מ"ש במסורת מדויקת 'ואל תשנה', אנחנו אומרים אדרבה, כי מצוה לשנות. חייבים לשנות. אין ברירה. ע"ד שכתוב, 'מצוה בתַּחֲרַת', בדרך מליצה. חובה עלינו לחזור בנו, ולקבל את האמת. נכון שישנם ספרים רבים הגורסים 'ודגלו עלי אהבה', אבל לכולם אין ערך, את כולם ישא רוח. אחרי שמתברר, כי בספרים המדויקים והנאמנים כתוב 'ודגלו עלי, אהבה', ועל צבא תהילתם בכתר בן אשר. להם בזמנם לא היה את הספרים הללו, כמו שזכינו אנחנו, אשרינו מה טוב חלקנו.

הדרך הזאת היא לא רק אצל מהרי"ץ, אלא כך גם דרכו של הרב מנחת שי, שגדולי ישראל מחשיבים אותו מאד מאד. הוא כותב בהקדמתו

וברוך יהיה, על המציאה ששלח לנו. הסופר כתב את עשרת בני המן, ולאחר המלים 'ואת אריסי', רואים שהסופר כתב מעיקרא 'ואת ארידי' מלא יו"ד, ואח"כ הוא חזר בו וחיבר את הרי"ש והיו"ד ביחד. רי"ש ארוכה קצת. והוא כתב הערה בצד ימין בזה"ל, ל' וחס'. דהיינו, לחוד וחסר. כנראה כאשר הוא עשה את ההגהה למגילה, הוא נוכח בשגיאה, ותיקן זאת, כי ישנה מסרה על זה, אי אפשר לזוז מכך. כתוב במסרה במפורש שזה 'לחוד וחסר'. לחוד היינו, שאין עוד אחד. זאת המלה היחידה במקרא, 'ארדי'. 'וחסר' יו"ד. הסופר כאשר הבחין שהוא טעה, תיקן את זה. כי באופן רגיל היה צריך להיות 'ארידי' מלא, כמו 'אריסי', אבל לבסוף הוא תיקן את עצמו, וכתב 'ארדי' חסר. ואולי חכם אחר שבא אחריו. [צילום הכת"י מצורף בסוף החוברת בעמ' 24].

זאת חוץ מכל הראיות שהבאנו בס"ד בעבר. דרך אגב, כפי שאתם יודעים, ישנם רווחים בעשרת בני המן, א"כ אפשר להוסיף עוד צאצאים של המן, כגון ואת חמינאי... אפשר להוסיף אותו פה.

ואת אריסי, ואת ארדי, ואת חמיני, ואת ויזתא. אינני אומר לכם סתם 'מלתא דבדיחותא'. למדתי זאת, ממה שכתוב לגבי השאלה, למה בשירת הים, ישנם מקומות ריקים? מדוע ישנם רווחים? וכן בשירת האזינו? אחת התשובות היא, כי לעתיד לבוא ישראל יאמרו שירה חדשה, והיא תיכתב ברווחים שבין המלים. שם יכתבו את השירה לעתיד. לכן משאירים מקום לכך.

עניין זה מצאתי בפרשה תאג האזינו דף קע"ז ע"א, וכבר הבאתיהו בשיעור תרומה התשע"ז בשכ"ז.

ביאור ובירור הנוסח שבתפילת מוסף דשבת, לא נתתו 'אלהינו' לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים. לבית ישראל 'עמד' נתת וכו'. יעקב, ישראל, וישורון.

עניין נוסף, שמעורר ידידנו הרב יהודה מהלא הי"ו. הוא מדקדק מזיך ומזקק את הנוסחאות שבתפילה, אשריו ואשרי חלקו, והוא כותב במכתבו אלי דבר חדש, בעניין הנוסח של תפילת מוסף דשבת, כהא"י לישנא.

בזה"ל, ונטשתי ספרים חדשים מקרוב באו, וסמכתי על הישנים הנאמנים. אני הולך וקובע רק לפי הספרים הישנים, שהם ורק הם הנאמנים. אינני מתחשב בספרים האחרים. מה שישנן גירסאות אחרות, יהי להם אשר להם. אבל מי שרוצה לדעת מהי האמת, מהו העיקר, הדרך סלולה לפניו.

גם מהתרגום אין שום הכרע, כי הרי לפעמים יש לו גירסא אחרת אפילו באותיות המקרא גופא, ואנחנו אין מקבלים דעתו. ואציין מעט ובתכלית הקיצור, כגון בספר משלי, יש אצלו חילוף בין קציר ברי"ש לקצין ביו"ד, וכבר העיר ע"ז הגרי"ח בשו"ת רב פעלים. 'אכן סך מר המות', גבי אגג מלך עמלק, תרגומו שלי"ב"ע, 'בבעו רבוני, מריר מותא'. מי חכם ויבן שהיה גורס 'אכן שך, מר המות'. שיי"ן שמאלית במקום סמ"ך, וגם היפוך מקומות הטפחא והמארכה. 'ובדרבם יצאו', גרסי' ביחזקאל לדידן, אך תרגומו 'ובמפקהון', ש"מ שבספרו היה כהגורסים 'ובצאתם'. 'ונסתם גיא הרי', בזכריה, לשון בריחה, תרגומו 'זיסתתים', כהגורסים 'ונסתם' (עניין מנחת שי) לשון סתימה. ואכמ"ל.

עניין זה דלעיל, שייך למדור 'תיקוני תפילות' שהקדשנו לכך חלק מן השיעורים לשעבר, ותקותי שיצורף אליהם בדפוס, ויצא לאור עולם לזיכוי הרבים, כמו 'דקדוקי תורה' שזכינו וכבר יצ"ל מקרוב. אכ"ר.

הוספה בעניין תיבת 'ארדי' במגילת אסתר, שהיא צ"ל חסרה יו"ד.

אותו הדבר, לגבי הנושא שדיברנו בעבר [שיעורי מוצש"ק משפטים וכי תשא התשע"ג, קדושים התשע"ו, משפטים התשע"ז, יתרו התשע"ח, ויקרא התשע"ט, ויקהל וויקרא התשפ"ב, בשלח ותצוה התשפ"ה] בעניין תיבת 'ארדי' שבמגילת אסתר, האם היא חסר או מלא. והכרענו בס"ד שהעיקר שהוא חסר.

ידידנו הרב יהודה מהלא הי"ו הפתיע אותי, ושלח אלי צילום תכלאל משנת ה'ת"ב בהמ"ל 9362, שבמגילת אסתר הסופר כתב מתחילה ארידי, ואחר זמן תיקן, ע"י שחיבר את האות יו"ד לאות רי"ש.

אמרת לעורר דבר הנוגע לסידור-תכלאל החשוב והמדויק 'קהל יהודה' המעותד לצאת לאור בעזהשי"ת בקרוב, על פי הוראות מעכ"ת יצ"ו.

הנה ברבינו הרמב"ם ובתכאליל הנאמנים עתיקים [מה' מאות שנה] וישנים [מד' מאות שנה ומטה] אשר לנו מורשה מאבותינו ורבותינו, הלוא המה קדמונינו נע"ג, הנוסח הוא, לא נתתו אלדינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים – מהו ההמשך? – לבית ישראל נתתו, זרע ישורון אשר במ בחרת, חמדת ימים אותו קראת.

וליתא לתיבת 'עמך' אחר תיבות לבית ישראל. המלה 'עמך' לא כתובה.

רק אקדים להגיד לכם כי ב'שורה התחתונה', אינני מסכים לשינוי הזה. שלא תתבלבלו. אני בעת רק מלבן את הנושא.

דרך אגב, אקדים מה שחשבתי דבר מעניין בנ"ד. אכן הנוסח שלנו [התימנים] פסקת לא נתתו וכו', הוא כמובא לעיל, והנוסח הזה כתוב בתפילת מוסף. אולם בעדות האחרות, הנוסח הזה אינו כתוב כלל בתפילת מוסף, אלא בתפילת שחרית. פסקת ישמחו במלכותך וכו', אצלינו היא רק בתפילת שחרית, אבל אצלם היא גם בשחרית וגם במוסף.

נראה כי יש בדבר טוב טעם ודעת. ממש מפליא. אנחנו אומרים את הפסקא ישמחו במלכותך וכו', היכן שאומרים בתחילת הברכה ישמח משה במתנת חלקו וכו'. 'ישמח משה' – 'ישמחו במלכותך', במקביל. משא"כ בתפילת מוסף, שאין את המלים ישמח משה.

ובתפילת מוסף, שהברכה האמצעית היא פותחת למשה צוית וכו' – כך אנחנו [התימנים] גורסים – אז אומרים לא נתתו וכו'. האות למ"ד, מתאימה. היא הסימן, ל'משה, ל'א נתתו. שתי למדי"ן.

מי שמתפלל בע"פ, יהיה לו גם עי"ז סימן לזכור. האות למ"ד, היא הסימן. ורק לדידן שגורסים בלא וא"ו החיבור, ולא נתתו, רק לא נתתו.

והאמת היא, שהדבר אינו רק סתם 'חיצוני'. למ"ד ולמ"ד. כל העניין להגיד את המלים הללו,

לא נתתו ה' אלהינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וכו', יש לפרש כי שייך הוא דוקא בתפילת מוסף, התפילה הנוספת, מכיון שבמוסף ישנו קרבן מיוחד, שאין אותו ביום חול. שני כבשים נוספים על השנים שבחול. לייחד את השבת בקרבנות נוספים. כאן במוסף אנו אומרים, כמה מיוחדים אנחנו, כי רק לנו ישנה שבת. אף עם בעולם, אינו עושה שבת ביום שאנחנו עושים. אעפ"י שכולם מודים, כי הקב"ה נח ביום השביעי, כתוב בתורה שהדבר היה ביום השביעי, וגם הם אומרים כך בלשונם, כגון בלשון ערב ספּת. אבל בפועל, הם אינם עושים את השבת ביום השביעי, אלא ביום ששי, הערבים. או ביום ראשון, הנצרים. אף אחד בעולם, אינו עושה שבת מתי שהקב"ה נח, דהיינו ביום השביעי, רק עם ישראל.

ע"כ אנו אומרים פסקא זו דוקא במוסף, לא נתתו וכו', ולא הנחלתו וכו'. כי במוסף, שזהו הדבר המיוחד ליום הזה, הוסיפו את זאת, כי אנחנו – עם ישראל – מיוחדים בכך יותר משאר האומות. וע"ע לקמן.

*

נחזור למכתבו, ובהמשך הוא כותב כך, ומעולם הייתי מרגיש טעם זרות וכבדות-לשון בפסקא זו. ואכן כשנתבונן נכיר שהלשון בנוי כעין חרוז. לא נתתו, ולא הנחלתו, גם במנוחתו, לבית ישראל נתתו. ומסיים במעין הדומה לזה בקמץ תמורת החולם, במ בחרת, אותו קראת. והנה אם נוסיף תיבת עמך, נעשה הלשון מדי ארוך וכבד, והחרוז הולך ומסתרב.

גם נראה דלא שייכא כל כך לשון 'עמך'. שסגנון המליצה כאן הוא דרך סיפור על השי"ת לא נתתו לאלו ולאלו, כי אם לבית ישראל נתתו שהם זרע ישורון אשר במ בחרת, ותיבת עמך מורה על קרבה גדולה דבר שאינו תואם כאן את סוג המליצה ורוח הענין. וכמובן זה אינו מוכרח.

גם משקל לשונם של אכנה"ג הוא, שדווקא אחר כל השלילה, מניח בבת אחת את העובדא המפליאה, כי לבית ישראל נתתו. ועתה אם תשאל למה, על זאת כמשיב, מפני כי הם זרע ישורון, זרע יעקב המובחר שבאבות, אשר

(ספה"ל 4.497). ה'ת"ב (ספה"ל 4.4963).
ה'ת"ג (ספה"ל 4.1420). ה'תכ"ב (בהמ"ל 4807).

היום ב"ה ישנם 'מחשבים', וישנם צילומים של ספרים נדירים, אפשר למצוא בקלות. כיום אנחנו 'עשירים גדולים'. מה שפעם בקושי גדול ועצום אפשר היה אפשר להגיע אליהם, היום בקלות אפשר להגיע לעשרות ומאות ספרים, דרך המחשב, עם צילומים וכו'. המקום ב"ה יתמיד בטובו עלינו. ישתבח שמו לעד.

מצד שני הוא אומר, מאידך נוספה תיבת עמך [והמה כולם תכאליל אשר נמצאו בהם הוספות ושינויים אחת הנה ואחת הנה], הקדום המכונה ה'רנ"ח. הנה זהו כת"י יותר קדום, משנת הרנ"ח, שהוא כן גורס את המלה 'עמך'.

ה'שמ"ח (בניהו 208). ה'ש"נ (קרופ 1500).
ה'שנ"ט בערך (פרים 1330). ה'שס"ד (קרופ 2394). ה'שע"א (בניהו 301). מהר"י משתא ה'שע"ד וה'ת"ב. ה'שפ"ח (בהמ"ל 4463).
ה'שצ"ד (ספה"ל 8.1369). ה'שצ"ז (בניהו 371).
מהר"י ונה ה'שצ"ז וה'ת', וכן הוא בכל העתקי פעמון זהב. ה'ת' מעי"ת גבלה. ה'ת"א (ספה"ל 2.1307). ה'ת"ב (בהמ"ל 9326). ה'ת"ו (ספה"ל 24.8724). ה'ת"ו (קרופ 1969). הרש"ל משתא ה'ת"ד. ה'ת"ו מבני משתא אולי הנו"ל (ספה"ל 2.1357). ה'ת"ח (מוה"ק 334). ה'תכ"א (ניו יורק 3017). ה'תל"א (ספה"ל 335). מהר"ש שבזי ה'תל"ו. הר"פ בן גד הכהן מעי"ת דמאר ה'ת"מ (ספה"ל 8.5656). ה'ת"נ (קרופ 2399).
הר"ד אלגבאי תלמיד הרשב"י ה'תע"ט (ספה"ל 3.1351). מהר"א מנזלי ה'תקכ"ב. מהריב"מ קאפח ה'תקצ"ב [גריס עמך]. מהריק"א אב"ד רצאבה ה'תר"ך [גריס עמך].

ומהי גירסת מהרי"ץ?

תשמעו דבר מעניין. ודבר חידוש מצאתי, שאף גאון עוזנו ותפארתינו מהרי"ץ בכת"ק המכונה קרואני, וכן בהעתק הר"ל הלוי נגאר [הנכתב לסעיד עראקי, ואפשר עוד לבדוק בכת"י כנים בית צאלח] לא גריס תיבת עמך. מאידך בכת"ק המכונה רצאבי, ובהעתק הר"א ערשי וכת"י קאדי, איכא עמך. מכל מקום מובן שמהרי"ץ נפק דק ואשכח שאכן מן הנכון

לפיכך במ בחרת. ואך להם בלבד, נאווה המתנה טובה וחמדה הגנוזה, היא חמדת ימים אותו קראת. ואם הקדים ואמר עמך, מה הוסיף בהמשך.

גם איך יאמר שהם בית ישראל עמך, ואחר כך יחזור זרע ישורון אשר במ בחרת. שלפי הסדר, היה לו לילך מהקל אל הכבד, ולהקדים שהם זרע ישורון אשר מכוחו ובזכותו במ בחרת, ואחר כך יאמר שהם 'בית ישראל עמך' שנעשו עמו המיוחד לו ונחלתו הידועה.

ובכלל יש להעיר שהשבת ניתנה במרה, קודם שבאו להר סיני וקיבלו את התורה. ורק בקבלת התורה נאמר להם "שמע ישראל היום הזה נהיית לעם לה' אלדיך". הרי שלא קיבלו תואר עם ה', עד שקיבלו התורה. ואף שגם קודם לכן בהיותם במצרים מצאנו שאמר ה' למשה "והוצאת את עמי בני ממצרים" כנראה י"ל שהוא על שם העתיד. ויש עוד לעיין בזה.

לא אכנס לפרטי הפרטים, רק נדבר באופן כללי. והמבין מאליו יבין. ע"ד שאחז"ל, ואידך, פירושא הוא, זיל גמור.

הוא טוען, כי נראה לו שהמלה 'עמך', היא כבדה. חרוז מסתרבל, מבולבל.

וכן לגבי עצם המלה 'עמך'. הרי אח"כ אומרים, 'לזרע ישורון אשר במ בחרת', א"כ למה צריכים להגיד, כי ישראל הוא 'עמך'?

והוא ממשיך וכותב כך, ואציין התכאליל שבדקתי. הנה תיבת עמך ליתא בתכאליל הנאמנים, ה'רס"ח כתיבת יד הר"י בן בניה. ה'ש' ה"ר אביגד נכד בניה. משנות ה'רפ"ג לערך (סינס'). משנות ה'ר' (גינצ'). קדום מנהג (ספה"ל 8.1364). ה'ש"מ (נחום 116). ה'ש"מ (בהמ"ל 4832). ה'שמ"ז (ספה"ל 4.510). ה'ש"נ תנעם (לונדון 10765). בארבעת כתי"ק שלמהר"י בשירי משנות ה'שע"ז וה'שע"ח (ספה"ל 4605, וכ"י אחרים 97 ו61). ובתכלאל קדמו' לא דק, והוסיף תיבה זו וניקדה עמך. השע"ח (איטליה 146). ה'שע"ט לערך (בהמ"ל 4808). ה'שצ"ה (לונדון 2389). ה'שצ"ז (מוה"ק 339). ה'שצ"ז (מוה"ק 342). ה'ת"ג (קנדה 40). ה'ת"ה (המבורג 40). ה'ת"י יוסף ו' עמרם אלעדוי מעמראן

להשמיט תיבה זאת. ומה שבכת"י רצאבי הוסיפה וכתבה, מובן דהוא לאו אדעתיה. דאגב שיטפיה לא השגיח בה להשמיטה, והרגל הלשון מילדות גרם משיכה אחר משיכה [מהפה לדיו]. ולמיטב הבנתי, אף דאיירי הכא בהשמטת תוספת תיבה בעלמא שכבר הורגלו בה, מ"מ גם כת"ר יסכים בזה שהראוי יותר להשמיטה, ועכ"פ מסתבר שלכל הפחות יורה להניחה בסוגריים עגולים. ואנן שליחותן קעבדינן לאודועי למר ממאי דחזאי עינן, ואפשר וכבר הרגיש כת"ר בזה.

ואחתום בשי"ש טובה וברכה. ימינ"י.

תשובה לדבריו.

ראשית, יישר חיליה לאורייתא. ברם זהו איננו השינוי היחידי בפיסקא הזאת. הוא כותב, כי הגירסא של קדמונינו היא, לא נתתו אלהינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים'. אולם לפי הרמב"ם זה לא נכון. לרמב"ם – זהו דבר ג"כ מאד מעניין – יש לו כאן נוסח, שהוא קצת משונה. 'לא נתתו מלכנו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים'. הוא חזר על המלה 'מלכנו' פעמיים. משהו פה מוזר. וכך זה ג"כ בהרבה תכאליל קדמוניות כת"י.

מדוע אני אומר זאת?

חושבני, כי הדבר בבחינת 'פתח בדורו, כשמואל בדורו'. הרי לגבי הנוסח שלנו, והנוסח שלרמב"ם, ישנו ויכוח מי לקח את הנוסח ממי? האם הרמב"ם לקח מאתנו, או שאנחנו לקחנו ממנו. הדבר אינו ברור. דיברנו על הנושא הזה בס"ד, כבר כמה וכמה פעמים. אין לגבי העניין הזה, פתרון שהוא ברור. מה שברור הוא, שהנוסחאות שלנו ושלו, הן חופפות מאד מאד.

הרמב"ם ידע שישנן הרבה נוסחאות, על כן הוא 'שיפץ' את הנוסח. דהיינו, הוא היה צריך לפעמים להכריע בין הנוסחאות. אם כן, מה שמותר לרמב"ם, הוא מותר גם לגדולי ישראל חכמי תימן בדורות האחרונים. דהיינו, אם הם רואים לפעמים כי ישנה נוסחא שהיא יותר טובה, בידם לקבלה, לפי שיקול דעתם הרחבה מדעתנו.

לא מתאים לומר, לא הנחלתו 'מלכנו' לגויי הארצות, ולא הנחלתו 'מלכנו' לעובדי פסילים. לומר פעמיים 'מלכנו'?

הרי בנוסח העדות האחרות, הם גורסים – הנני קורא כעת בפניכם מתוך סידור של אשכנזים, אבל גם אצל הספרדים כתוב כמעט אותו הדבר – ולא נתתו ה' אלהינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וכו', לישראל עמך נתתו באהבה – הספרדים גורסים ההיפך, 'כי לעמך ישראל נתתו באהבה' – לזרע יעקב אשר בם בחרת.

ישנם כאן, כמה הבדלים. למשל אנחנו אומרים, 'לא נתתו', והם מוסיפים וא"ו, 'ולא נתתו' [כמו שכבר הזכרנו]. אנחנו אומ' 'לבית ישראל עמך נתתו', בלי תוספת המלה 'באהבה'. כמו"כ אנחנו אומרים, לזרע 'ישורון' אשר בם בחרת, כך הוא הנוסח שלנו, והם אומרים 'לזרע יעקב'. עוד מעט נראה בס"ד, מה קרה כאן? מה הם טעמי החילופים הללו?

יתכן כי חלק מקדמונינו נע"ג החליטו כך, בראותם שהדבר אינו מתאים, וע"כ הם החליפו את המלה 'מלכנו', במלת 'אלהינו', בכדי שלא לחזור על אותם המלים בדיוק. כפי שהנוסח בהתחלה 'לגויי הארצות', ואחר כך 'לעובדי פסילים', משנים את המלים, כי צריך להיות ביטוי אחר.

אבל זה לא שהם שינו זאת, מדעת עצמם. אי אפשר לעשות זאת. אף אחד אינו יכול לשנות. אלא, הם ראו שישנן נוסחאות נאמנות, אשר כתוב בהן כך, וקיבלו אותן. כגון בסידור רבי עמרם גאון, הוא ג"כ כתב כך, ולא נתתו ה' אלהינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים. וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים. כי לישראל עמך נתתו באהבה, לזרע יעקב אשר בם בחרת. כך נוסח רבי עמרם גאון.

על כן, אינני יודע אם לקחו ממנו רק את תיבת 'אלהינו', והשמיטו תיבת ה', לפי שאין להם צורך רק תיבה אחת להחליף. או שכך היה המקובל בידם הנוסח שלהם עצמם מימי קדם, בלא תיבת ה' כאן.

שאלה מהקהל: ואיך גירסת רב סעדיה גאון?

תשובת מרן שליט"א: הוא בכלל לא גרס פיסקא זו, דהיינו לא נתתו וכו', בשום מקום. על כן אין ממנו שום ראיה לנ"ד. כמרכן ליתא לגמרי

שערי יצחק – השיעור השבועי

זהו דבר מעניין, שיעקב הוא באמצע. ובעצם אין פלא שיעקב באמצע, כי כך זה ב'ספירות', חג"ת, ח'סד ג'בורה ת'פארת. אברהם – חסד, יצחק – גבורה, ויעקב באמצע – תפארת. אותו הדבר בנ"ד, יעקב אבינו נכנס באמצע, כי כאן הוא העניין, למיג בין החסד לבין הגבורה.

כנראה מכיון שהרמב"ם אינו גורס כך, וגם מהרי"ץ אינו גורס כך, על כן הגירסא הזאת נשתכחה וכמעט נעלמה. אבל בודאי אי אפשר להגיד, שהם בעצמם המציאו דבר זה.

בכל אופן, לגבי נוסחאות התפילה, אבותינו נע"ג והרמב"ם 'שפשו' האחד את השני. הרמב"ם – כך יכול להיות – לקח את הנוסח מאתנו, והוא שינה כמה דברים, כפי איך שנראה לו. ואבותינו נע"ג, חלק מן הדברים שלו הם קיבלו, וחלק הם לא קיבלו.

הננו רואים כי ישנם כאלה, אשר הלכו יותר עם נוסחת הרמב"ם. בפרט הסופרים הללו, ממשפחת מה"ר בניה. נראה כי הם יותר נצמדים אל נוסחת הרמב"ם. [כנראה לכן ניקדו בקדיש וַיִּמְלֹךְ מלכותיה, פתח וצירי, לא וַיִּמְלֹךְ חירק וחולם כנוסח תימן הידוע, מפני שכך הבינו שזוהי גירסת הרמב"ם. ובמקוא"ה בס"ד]. אולם לאחרים היה נראה לא כך, בפרט כי פה ושם – לגבי דברים בודדים – היו להם מקדם גירסאות אחרות. א"כ הם ראו לנכון כי צ"ל, 'לא נתנו אלהינו', בלי המלה ה'. או שכך היתה הגירסא שלהם מאז ומתמיד. אינני יודע. עכ"פ הם ראו, כי את זאת צריכים לתקן. ועד"ז ה"ה לתיבת 'עמך' וכדלקמן.

עד"ז ביארנו בס"ד בהרחבה בנפלאות מתורתך את שינוי הגירסא בתרגום פסוק 'והנחש היה ערום' [בראשית ג', א'] שהקדמונים גרסו 'ערים, וחכמי תימן האחרונים תיקנו 'חכים', אף שבמרפא לשון ערער על כך יעו"ש, כי הוא שינוי לטובה, יעו"ש כאשר נזכה ויצא לאור, ותאורנה עניין.

*

נקדים לגבי מה שהוא כותב, כי ישנה כאן זרות או כבודות בלשון, אינני יודע מדוע הוא כתב כך. חושבני, בדיוק ההיפך. כי בלי המלה 'עמך', זהו נוסח קצר וחסר.

בסידור רבי שלמה בר נתן. לא בשחרית ולא במוסף.

מה שברור הוא, שלאבותינו נע"ג בדורות הראשונים – ולפעמים מצוי שישנם לכך שרידים, גם עד הדורות האחרונים – היו להם נוסחאות אחרות. ישנן נוסחאות, שאינן קיימות כיום בשום מקום בעולם.

ישנו נוסח, בברכה מעין שבע, שאינני חושב כי שמעתם אותו. אנחנו אומרים בברכה מעין שבע כך, לפניו נעבוד ביראה ופחד וכו', מעון הברכות, אדון השלום, מברך השביעי ומקדש השבת. אבל ישנה גירסא בספרי קדמונינו, מעון הברכות, אב האמת, אדון השלום ומברך השביעי. הוסיפו את המלים, 'אב האמת'. והגירסא הזאת לא נעלמה, ראיתי אותה אפי' בתכלאל כת"י זקני מהריק"א מלפני יותר ממאה וחמשים שנה, משנת התרל"ב בקפ"ג. כנראה שהיו מקומות אשר עדיין אמרו כך.

אני בעצמי – עוד מעט תבינו מדוע הנני עושה זאת, איזו חשיבות יש לכך – יש משהו אשר בא לבקש ממני במיוחד שאברך אותו בליל שב"ק, ואני אומר לו כך, מעון הברכות, אב האמת, אדון השלום ימלא ידיך מברכותיו. וזה רעיון שעלה בדעתי בכדי לקיים את הגירסא הזאת, לכל הפחות באופן זה. כי בגוף הברכה מעין ז', אין בידינו לשנות, אחרי שהרמב"ם ומהרי"ץ לא גרסו כך.

במדרש קדמון הנק' בשם 'מדרש מנין' – זה ג"כ מכת"י שנשמר רק אצלנו, ונדפס בס' בתי מדרשות כרך שני דף פ"ד אות י"ד – הוא אומר כי הסיבה שתיקנו לומר כך, 'מעון הברכות, אב האמת, אדון השלום', היא מפני שהדבר כנגד אבותינו הקדושים, אברהם יצחק ויעקב.

'מעון הברכות', זה אברהם אבינו, שנאמר [בראשית י"ב, ב'] וַהֲיָה בְרָכָה.

'אב האמת', זה יעקב אבינו, שנאמר [שם ל"ב, י"א] קָטַנְתִּי מִפְּלִי הַחֲסִידִים וּמִפְּלִי הָאֱמֶת.

'אדון השלום', זה יצחק אבינו, שנאמר [שם כ"ו, ל"א] וַיֵּלְכוּ מֵאֵתוֹ בְּשָׁלוֹם.

הפלא ופלא. וכבר הרחבתי מאד בס"ד על עניין זה ומקורותיו וכו', בנפלאות מתורתך פ' לך לע"פ ואעשך לגוי גדול.

הרי ישנן בהתחלה חמש מלים, 'לא נתתו אלהינו לגויי הארצות'. ואח"כ ג"כ חמש מלים, 'ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים'. וכן שוב אח"כ, 'גם במנוחתו לא ישכנו ערלים'. ופתאום בסוף, רק שלוש מלים, 'לבית ישראל נתתו? זה קצר מדאי.

וכן אח"כ, 'לזרע ישורון אשר במ בחרת', זה ג"כ חמש מלים. למה פתאום באמצע, ישנן רק שלוש מלים? אדרבה, דבר זה יהיה מוזר, כיון שהוא מדאי קצר, 'לבית ישראל נתתו'. צריכים להרחיב את הסגנון.

חזק מזה, ישנה כאן כפילות. א' 'לבית ישראל נתתו'. ב' 'לזרע יעקב אשר במ בחרת'. הוא שאל, מה פירוש הדבר? כביכול באים להגיד, כי בית ישראל, הם זרע ישורון. הרי לכאורה היו צריכים ללכת, מן הקל אל הכבד?

חושבני בס"ד כי התשובה לכך, היא כדלקמן.

הרי גם לפני כן לגבי אומות העולם, המדובר הוא על שלושה סוגים. 'גויי הארצות', 'עובדי פסילים', 'ערלים'. והדבר אינו לחנם. אלו אינן סתם מליצות. כי אצל אומות העולם, ישנם ג' סוגים. יש את 'גויי הארצות', שהם בני בלי דת ושום אמונה. כופרים גמורים. הם לא זכו, לקבל את השבת. אח"כ, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים, אלו הנצרים, שהם עובדי עבודה זרה, גם הם. ואח"כ לא ישכנו 'ערלים', אלו הישמעאלים, שהם נחשבים ערלים למרות שהם נימולים, דקיי"ל 'מל ולא פרע, כאילו לא מל'. אם כן, כללנו כאן את כל אומות העולם, לכל סוגיהם.

גירסת 'אלהינו', מתאימה יפה לפ"ז כלפי גויי הארצות, כי להם אין שום אֱלֹהוֹת. חסרי אמונה. לנו, יש אלהים. וכן תיבת 'מלכנו', מתאימה כלפי עובדי פסילים, שהם אלילים אֱלִמִּים ללא שום כח שלטון ומלוכה. משא"כ אנחנו, שאתה הוא מִלְכֵנו.

לאחר מכן, אנחנו מדברים עלינו, כי בעם ישראל ג"כ ישנם כמה חלקים. יש 'ישראל', ויש 'ישורון'. ונראה כי ישורון זאת מדרגה יותר גבוהה מדרגת ישראל. דהיינו, בעם ישראל ישנם אנשים יותר פשוטים, וישנם שהם יותר נעלים. כל אחד מרגיש את קדושת השבת, בדרגות אחרות. לכן גם פה

רצו להגיד, כי בעם ישראל ישנם כאלה, שבשבילים השבת היא רק יום שלא עובדים בו, אבל מבחינה רוחנית השבת לא מעלה אותם לדרגות גבוהות. וישנם כאלה, שגם כן עולים. לכן כתבו, 'לבית ישראל עמך נתת, זרע ישורון אשר במ בחרת'. רצו כאן לפרט, שני סוגים.

כך לפי גירסתנו, שאומרים 'ישראל', ואח"כ 'ישורון'. בעדות האחרות, הם גורסים 'יעקב'. אצלינו גורסים 'ישראל', וכך זה גם ברמב"ם. ונראה הטעם לכך, כי יעקב זאת דרגא יותר נמוכה. תמיד כאשר כתוב יעקב וישראל, כגון **מִה טָבוּ אֱהֲלֵיךְ יַעֲקֹב, מִשְׁכְּנֵיךְ יִשְׂרָאֵל** [במדבר כ"ד, ה'], זה לא סתם חילוף מלים. ישראל זה מלשון שררה, יותר גבוה.

מי שיעיין בנפלאות מתורתך, יראה כי הבאתי זאת בס"ד בפרשת במדבר [דף ל"ו] – וזהו דבר שמפורסם בספרים רבים – בזה"ל, גם ידוע שיש הפרש בין כינוי יעקב, לכינוי ישראל. כי שם יעקב יורה על הפחותים – הם אמנם יהודים, רק שהינם בדרגא הכי פחותה ונמוכה – שהוא לשון עֲקֵבָה ומרמה. ושם ישראל יקרא על הצדיקים הישרים, יִשְׂרָאֵל וכו' יעוש"ב.

תמיד כאשר אומרים 'ישראל', זה יותר גבוה.

ושם בדף ער"ה, הבאתי בס"ד בשם אבא מארי זצ"ל בזה"ל, 'אשר אני נותן לבני ישראל, ר"ל לבני השררה והיחס והרוממות.

בהרבה מקומות, הדבר הוא כך. לכן אצלינו כאן לא התייחסו אל הדרגא הנמוכה, דהיינו ליעקב, אלא לישראל. כי מדברים על 'במנוחתו', כפי שנבאר בס"ד בהמשך.

הרי יש 'שבת', ויש 'מנוחה'. בשבת ישנן שתי דרגות. א' שלא עושים מלאכה, ב' ישנם אנשים שישנה להם גם מנוחה בשבת. אין הכוונה למנוחה, שהם רק אינם עובדים, אלא מנוחת הנפש, המנוחה של-נשמה. דהיינו, שהאדם רגוע ושלו. הוא אינו מודאג, לא מוטרד. הדרגות הללו, הם אינם לאנשים הפשוטים, לכן לא התייחסו בנוסח זה אל האנשים הפשוטים.

כעת, מהי הסיבה שהוסיפו את המלה 'עמך'. בין אם אבותינו ורבותינו נע"ג, הם אלה אשר ראו צורך להוסיף את המלה 'עמך', למרות שברמב"ם וחלק מן התכאליל הקדמוניות לא

שערי יצחק – השיעור השבועי

וְתִגִּיד לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל. 'בית יעקב', אלו הנשים. ו'בית ישראל', אלו האנשים, כדאי במכילתא התם ובפירש"י. נו, וכי הקב"ה נתן את השבת, רק לנשים? לכן כתבו, 'לבית ישראל עמך'. הוסיפו את המלה 'עמך', שיתבאר העניין היטב.

ובמובן, זה לא שהם עשו תיקונים מסבא, חלילה. אלא עפ"י נוסחאות ומקורות שישנם. כפי שאמרנו לעיל, כי בסידור רב עמרם גאון ג"כ גרס כך. היה נראה להם שהדבר חסר, גם מבחינת הלשון, וגם מבחינת העניין. או שכך הוא נוסח קדמונינו מאז ומעולם, וישנם כאלה שהשמיטו זאת בראותם שהרמב"ם השמיט. ואינני יודע, האם הרמב"ם השמיט זאת בכוונה, או בטעות, כי ישנם לפעמים ברמב"ם דברים כאלה.

אפילו מהר"ר יהושע הנגיד – דור חמישי לרמב"ם – כותב, כי יכול להיות שמ"ש הרמב"ם זאת טעות. למשל, לגבי הוספת תיבת מלך, שבחתימת ברכת השיבה שופטינו, 'מלך אוהב צדקה ומשפט', הוא כותב כי יכול להיות שהדבר נשמט לרמב"ם בטעות, כי בהלכות תפילה פ"ב הלי"א הוא כן כתב זאת.

וז"ל (תשובות ר"י הנגיד, ירושלם התשמ"ט, סי' ז' דף ס"ז), מה שקיצר – שהחסיר – תיבת 'מלך', כשהסדיר ברכות התפילה, אפשר ששכח אותה בשעת כתיבה וכו' יעו"ש. וכבר עמדנו ע"ז בס"ד בשיעור יתרו התשע"ז הבשכ"ז, ובדברי חפץ גליון ניסן התשפ"ב בשל"ג, ומשם באר"ה.

אבל, לא משנה. איך שיהיה. יש לזאת על מה לסמוך.

*

הסברנו בס"ד לעיל, את המלים 'גם במנוחתו לא ישכנו ערלים', והסברנו למה כתוב דוקא 'ישראל'.

במדרש החפץ, למהר"ר זכריה הרופא, הביא [בפרשת יתרו, דף שמ"ה] מאמר חז"ל שאינו מצוי, לגבי הפסוק כה תאמר לבית יעקב וגו'.

הזכרנו כבר את מה שמפורסם בדברי חז"ל, כי 'בית יעקב' אלו הנשים. 'ותגיד לבני ישראל', אלו האנשים. זה נרמז בתיבת 'ותגיד', דברים הקשים בְּגִידִין, או ישנם הגורסים בְּגִידִין, שמובנו מרים כלענה. הגירסא תלויה בפירוש המלה.

גרסו זאת. בין אם כמו שחושבני דאפשר כי כך היתה גירסתם מימי קדם, שהרי בודאי יש תכאליל קדמוניות שלא הגיעו לידינו. ובפרט כפי שאמרתי לכם לעיל, שישנם דברים פרטיים שאבותינו לא קיבלו את גירסת הרמב"ם.

למשל, בברכת ברית מילה אשר קידש ידיד מבטן, אנחנו מוסיפים בסוף, 'למען בריתו אשר שם בבשרנו'. וכן לגבי ברכת 'בין קודש לקודש', כאשר חל יום טוב במוצאי שבת, מסיימים אצלינו כך, 'ובין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבלת, והבדלת את עמך ישראל בקדושתך'. הוסיפו זאת, בכדי שיהיה 'מעין חתימה, סמוך לחתימה'. הרמב"ם ס"ל שלא צריך מעין חתימה סמוך לחתימה. שפסק כפומבדיתאי. ישנה בכך מחלוקת בפרק ערבי פסחים [דף ק"ד ע"א], בין פומבדיתאי לבין שמואל. הרמב"ם סובר שלא צריך, אבל אבותינו נע"ג סברו שכן צריך, ולכן הם גרסו את המלים הללו בחתימת הברכה. אלו דברים אשר שנויים במחלוקת בגמרא, והשאלה היא רק כיצד לפסוק. והארכת ע"ז בס"ד בשו"ת עולת יצחק חלק א' סי' מ"ז אות ב'.

כמו כן, היו לאבותינו בכמה עניינים גירסאות אחרות, כי לא נראה היה להם לקבל את הגירסא שלו, הם אינם חייבים בכך.

צריכים לדעת כלל. הסידור, הוא איננו ספר תורה. לגבי ספר תורה, אי אפשר לשנות שום דבר במסורת של ס"ת, כגון חסרות ויתירות, בין אם תבין ובין אם לא תבין. ישנה מסורת, שהיא סייג לתורה, יש מסרה, אף אחד לא יכול לזוז ממנה ימינה או שמאלה. וכן לגבי הניקוד, והטעמים. יש את בן אשר, ישנם ספרים מוסמכים, ואי אפשר לסור מכך. משא"כ בתפילה, שזהו דבר אשר לפרקים נתון לשיקול דעת. אם ישנן חילופי גירסאות, ונראה היה לרבותינו נע"ג כי הגירסא הזאת היא יותר טובה, אזי בחרו בה, וקבעו כך. אמנם אך ורק לפעמים מצאו צורך לשנות. לא בשיטתיות. כשמצאו הכרח וכד'.

בנדון דידן, אם נגרוס 'לבית ישראל נתתו, לזרע ישורון אשר בס בחרת', לכאורה מי אלה 'בית ישראל'? הרי אולי יהא מובן, כי זהו על-דרך שנאמר [שמות י"ט, ג'] כה תאמר לבית יעקב,

אולם במדרש החפץ, הביא דבר חדש, מאמר חז"ל שאינו לפנינו בספרים הרגילים. וזה לשונו שם, רבי אומר, לבית יעקב, כל הנלוה את בית יעקב, גרים וטף ונשים. ותגיד לבני ישראל, אלו האזרחים.

הנה חזינן, כי 'בית' יעקב היינו, מי שמצטרף לבית יעקב, גרים וטף ונשים.

בתורה שלמה הביא זאת בפרשת יתרו [דף ס', בהערה אות נ"א], וכתב על כך בזה"ל, בפירוש ר"א – דהיינו רבי יצחק אברבנאל – ושאר מפרשים, שבית יעקב, נקרא ההמון. ובני ישראל, הגדולים. וראה בבא מציעא דף ל"ג ע"א, בית יעקב אלו עמי הארץ.

הגמרא שם דורשת זאת מן הפסוק, וְהָגַדְתָּ לְעַמִּי פְּשָׁעָם, וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטָּאתָם [ישעיהו נ"ח, א']. 'לבית יעקב חטאתם', אלו עמי הארץ. א"כ בית יעקב היינו, אלה אשר נלווים.

אם כן, על-דרך האמור לעיל יש לפרש כי בכדי שכאן לא נפרש כך את המלה לבית ישראל, לכן הוסיפו את המלה 'עמך'. וגם יש פירוש לבית יעקב, אלו הסנהדרין, כדאי' במכילתא דרשב"י ובשמות רבה.

*

הנני רק מסיים את הנושא, מפאת קוצר הזמן. מה שמוכרח. ובלנ"ד בשיעור נוסף נרחיב את היריעה.

בספר הזוה"ק [בפרשת וישלח, דף קע"ז ע"ב] כתוב בזה"ל, תלת דרגין הכא. בקדמיתא יעקב, ולבית ישראל, ולבית ישרון.

משמע מדברי הזוה"ק, כי 'ישרון', הוא היותר חשוב משלשתם. זאת הדרגא הכי גבוהה.

כך נראה גם מלשון רבינו בחיי, שכתב לגבי הפסוק בפרשת האזינו, וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט [דברים ל"ב, ט"ו], בזה הלשון, לא נקראו ישרון, עד עתה שקראם משה רבינו ע"ה בשם הזה. ויתכן לפרש, כי קראם כן – למה הוא קרא להם דוקא כאן בשם 'ישרון'? – לחסרונם, כדי להוכיחם ולהכלימם. לפי שהשם הזה, הוא שם המעלה והכבוד, ונגזר מן [במדבר כ"ד, י"ז] אֲשֶׁרֶנּוּ [ולא קרוב], על שם הראיה שראו כבוד השכינה עין בעין במתן תורה, כענין שכתוב

[שמות כ"ד, י"ז] וּמֵרָאָה כְּבוֹד יְיָ, כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרָאשׁ הָהָר [לענין בני ישראל]. ולפיכך, אחר שהזכיר מתן תורה, שאמר יסובבנהו יבוננהו, הזכיר מיד בשם ישרון. וכן למטה, אחר שהזכיר [דברים ל"ג, ד'] תִּזְכֶּה צִוְּה לָנוּ, הזכיר מיד, וַיְהִי בִישְׂרָאֵל מִלֵּךְ. וגם בחתימת ברכתו אמר [שם], אֵין פֶּאֶל יִשְׂרָאֵל. כלומר, ממה שראית בסיני, יכולין אתם להעיד עליו שאין כמוהו.

מי שיעיין בתכלאל עץ חיים, יראה כי מהרי"ץ זיע"א האריך על כך, בשני מקומות. מהו ההבדל, שבין ישראל, ובין יעקב, ובין ישרון. האחד לגבי המלים, 'משמחתו ששמחת בו, קראת אותו ישראל וישרון', בפסקת לעולם יהא אדם יר"ש בסתר. והשני, כאן במוסף דשבת. אבל זה רק במהדורא בתרא, דהיינו במהדורת הרש"צ. ישנה שם השלמה, ובכת"ק ראיתי שאת זה כתב אחר זמן, בגליון. הוא ג"כ העלה שם את דברי הזוה"ק שהבאנו מקודם, והסביר זאת.

וישנם שם הרבה פירושים, למה זה נקרא 'ישרון'. י"א מלשון יושר, וכו'.

הוא מביא שם [בדף רצ"א ע"ב] כך, ועיין בזה"ל וישלח דף קע"ז ע"ב, ההפרש בין שני השמות. ופירש שם, ישרון רומז לתפארת, דמיישר להא"י סטרא ולהא"י סטרא, חו"ג – חסד וגבורה – ע"ש. דהיינו, יעקב אבינו, שהוא מדת תפארת, הוא מיישר – מְתַאֵם וממזג – בין 'חסד' שהוא מצד אחד, לבין 'גבורה' שהיא מן הצד השני.

והשם ברוך הוא יישר דרכינו למען חסדו.

*

ברצוני רק להשלים, לגבי החריוה, בין 'נתתו' לבין 'הנחלתו', שבזמנו בקובץ דברי חפץ [גליון ה', דף קפ"ח] כבר הזכרתי בס"ד את עניין החריוה הזה. כי היה מישחו, משכיל-רפורמי, אשר רצה 'לתקן', במקום חמדת ימים 'אותו' קראת, לכתוב חמדת ימים 'אות' קראת. 'אות' במקום 'אותו'.

כתבתי שם [בד"ה ולפי] לרחות בשתי ידיים את דבריו הנלוזים, ובין השאר העליתי בס"ד בזה"ל, גירסת 'אותו' מיושבת היטב, מה"גם שהיא מקבילה ומתאימה יפה ללשונות דלעיל, לא

שערי יצחק – השיעור השבועי

קדמונינו חלוקים בזה, לכן שינה דעתו. ולא העיר בהדיא על השינוי, כי מגמתו בעץ חיים לחזק ולאשש מנהג תימן, כנגד הנוסח החדש שבא להם מבחוץ כנודע, ולכן מיעט לדון בחילוקים שבין מנהגי תימן ונוסחאותיהם עצמם, שלא ליתן פתחוקפה למחליקים, וקבע את הנוסח שכבר נתקבל בזמנו ע"י החכמים שלפניו. וכמו שהסברתי כבר בס"ד בעבר. יש להוסיף שגם בתכלאל כת"י שהיה לנגד מדפיסי עץ חיים לראשונה, היתה תיבה זו. אמנם בתכלאל שכתב הסופר הר"ל נגאר (שהוא ממעתיקי שמועת מהרי"ץ) ליתה, אך כנראה נודמנה לו מהדורא אחרת. אבל עכ"פ שמע מינה שיש שגרסו כך אף בדורות שאחרי מהרי"ץ, אם כן אולי נציין זאת לפחות בהערה בשולי הדף, שיש שאינם גורסים תיבה זו.

שאלה מהקהל: אולי נכנסה בהשפעת סידורי הדפוס כמו שזה מצוי?

תשובת מרן שליט"א: אי אפשר לשלול לגמרי השערה זו, אבל לא כ"כ נראה, כי גירסתם 'כי לעמך ישראל נתת באהבה', משא"כ בגירסת הרמב"ם וסיעתו 'לבית ישראל נתת', וליתה לתיבת באהבה. הסגנון 'בית ישראל עמך', מצוי גם אצלנו במקומות אחרים, כגון בברכת התורה, הערב נא וכו' ובפיפיות עמך כל בית ישראל. ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך כל בית ישראל.

השם ברוך הוא ישמור עמו ונחלתו, ויזכנו לשבת ומנוחה לחי עולמים, אבי"ר.

נתתו, ולא הנחלתו, גם במנוחתו, עמך נתתו יעוש"ב.

בכל אופן, המסקנא היא כי טוב מאד שאבותינו ורבותינו נע"ג, שיפרו שני דברים הללו. ובפרט, שהקב"ה שלח לנו לפנינו על צבא תהילתם את גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זיע"א, שהוא המכה בפטיש לקבוע את ההלכות וכו' והגירסאות שלנו. הוא חתם את נוסח התפילה, והוא ג"כ קבע כי הגירסא היא לא נתתו 'אלהינו', למרות שיש מן הקדמונים אשר גרסו 'מלכנו'. וכן לבית ישראל 'עמך' נתתו, למרות שיש מהם, וכן מהרי"ץ בעצמו במהדורות הראשונות, לא כתבו זאת.

לא זו בלבד שמהרי"ץ לא כתב זאת, אלא ניכר אפי' שמהרי"ץ לשעבר מחק את זה. מי שיעיין בכת"י קרואני, שהיא מהדורא קמא, יראה כי מהרי"ץ כתב כך, 'לבית ישראל נתתו', אין שם את המלה 'עמך', אבל מי שיתבונן יראה כי במלה 'ישראל', האות אל"ף והאות למ"ד הן ארוכות, ועבות. ובכתב מרובע. הַבְּנִתִי א"כ שהיתה כתובה תחילה המלה 'עמך', דהיינו שהוא כתב אותה, ומהרי"ץ עצמו אחר זמן מחק אותה. לא מסתברא כי מישוהו אחר שלח ידו. לכן הוא – מהרי"ץ – היה צריך להשלים, בכדי שלא ישאר ריוח, ע"כ הוא הגדיל את האותיות. ובמהדורא קמא דקמא, צילום מכת"י של מהרי"ץ, שיצ"ל עם מדרש חסרות ויתירות וכו', שיש שם תיקונים רבים שעשה מהרי"ץ תוך כדי עריכת הספר על ידו, כתוב ללא תיבת עמך.

רואים כי אעפ"י שהוא מחק את המלה הזאת, בכל זאת, בסופו שלדבר, הוא חזר בו במהדורות האחרות, וכתב בעצמו את המלה 'עמך'. וכפי מה שהסברנו בס"ד, יש בדבר טוב טעם ודעת.

שאלה מהקהל: לפי דברי מעכ"ת שמסקנת מהרי"ץ לומר תיבת עמך, נמצא שחזר בו שלוש פעמים. שכן במהדורא קמא דקמא לא גרס לה, ובכת"י קרואני בתחילה גרס ולבסוף לא גרס, ובמהדורא בתרא גרס.

תשובת מרן שליט"א: זאת הערה טובה. אבל כנראה מפני שהוא ראה כי התכלאל של

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר,

נערך והגה לפי הבנת העורך.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת

למעין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את

הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

פרטים בטלפון: 050-4140741

שיר השירים

כִּשְׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוּחִים בֵּן
רַעֲיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת לְכַתְּפוֹחַ
בַּעֲצֵי הַיַּעַר בֵּן דּוֹדֵי בֵּן
הַבָּנוֹת בְּצִלּוֹ חֶמְדָּתִי
וַיִּשְׁכַּבְתִּי וּפְרִיזוּ מִהַתּוֹק
לַחֲכִי הִבִּיאֲנִי אֶל־בֵּית
הַיָּיִן וְדָגְלוּ עָלַי אַהֲבָהּ

רש"י דל'

או לשון בריחים אך ידעה שאף בלשון משנה
שענו רה"ט ביהו של חרס הן נעידין בן חצלה
היא שושנה שושנה הענקים נאה ומשובח
משושנה ההרים לפי שמרמזת המיד שאין בה
המנה שולטת שם כששנה בין החוחים
שמנהקים אורה ורמז היא עומדה בנויה ואדמימותה
כך יעירי בין הבנות מפרות אורה לרדוף אחריהן
לזנות כמותן אחרי אלהים אחרים והיא עומדת
באמונתה כהפוח אילן של הפוחים כשהוא בין
אילני סרק הוא חביב עכו"ל שפריין טוב בטעם
ובריח כן דודי בין הבנים בין הבחורים והדוגמא
כך הקצה מכל האלהים נבחר לפי כך בצלו חמדה
וישכב ונמא ההפוח הזה הכל בורחים ממנו
לפי שאין לו על כך ברחו כל האומות מעל הקצה במנהג הנורא אבל אינו בצלו חמדה
וישכב הביאנו א בית ה"ן אהל מועד ששם ניהנו פרמיה וביאוריה של חודה ודגלו עלי
אהבה והביצתו שדגלנו אין אהבה היא עלי עודע זכרה אהבה ודגלו אשרי"ט בלע"ג
סמכות ענה במדר החולים באשי ענבים או באשיש קולת נקיה רפדוף רפדו רפדו

כששנה ^{כששנה} ובעידן דא נא
כנ"א מן אורחא דהקנא קדמוהי
איהו מסליק שכינת יקריה מנ
ואנא מהילא לורדא דמהלכא
בינא סלוא דעיצן עפ"ה דא
ובזיען היכדא אנא שניצא ובזיעא
מגידין בישין בגלותא בינא פלגי
ענגמ"א ^{כחכה} היכמה
דאי ומשובח תפוחא בינא אילנ
סרק וכולי עלמא מודעין יקריה
כן רבון עלמא יאי ומשובח
בינא מלכא כעידן דאכגל
על טורא דקין בזמן דיהב
אורחא לענגיה בהיא שערך
בכולל שכינתה רגמיה למיתב
ופתגמי אורחיה בדימא על מורג
ואנא פיקודיו נפידין לי לעלמא
דארי ^{הכח} אמרה
כשהיא דישל אעיל יתי ל בית
מתיבה מדרשא דישל לפי
למילך אורחא מנפס משר
קפדא רבה ופיקד פיקודיו קביל
עלי בחמדה ואמרת כל דיקיד
יין אעביר ואשמע ^{המכח}

במקום
בחכמתא
צ"ל
בחיבתא
יב"ן

